

TALLINNA ÜLIKOOL

Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut

Tõlkekoolituse osakond

Karolin Lillemäe

Tõlke toimetamine, tõlkija ja toimetaja

Magistritöö

Juhendaja: Arvi Tavast

Tallinn 2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Metoodika	6
2. Tõlke toimetamise mõiste, liigid ja parameetrid.....	8
2.1 Tõlke toimetamise mõiste	9
2.2 Toimetamise liigid	11
2.3 Tõlke toimetamise parameetrid.....	14
3. Tõlkija ja toimetaja, kohustused ning ülesanded	18
3.1 Tõlkimise mõistest	18
3.2 Tõlkija kohustustest ja ülesannetest.....	19
3.3 Tõlke toimetaja kohustustest ja ülesannetest	23
3.4 Tõlkija ja toimetaja tööülesannete erinevused	27
4. Tõlkijate ja toimetajate koostöö.....	29
4.1 Erinevad kogemused tõlkija ja toimetaja omavaheliste suhetega seoses.....	29
4.2 Millal hinnatakse koostööd positiivseks ja millal negatiivseks?	31
4.3 Küsitluse vastustes esitatud näiteid tõlkijate ja toimetajate koostööst.....	34
4.3.1 Positiivsed näited	35
4.3.2 Negatiivsed näited.....	35
4.4 Mida siis teha, kui tõlkija ja toimetaja jäävadki eriarvamusele – kelle sõna peale jääb?	39
5. Tagasiside ja muud küsimused	43
5.1 Kas ja kui, siis millist tagasisidet peaks toimetaja tõlkijale andma?	43
5.2 Kust pärineb su teadmine eelnevate küsimuste teemal?	47
5.2.1 Kogemus	47
5.2.2 Ülikooliõpingud	48

5.3 Vaidluse puhul kasutatavaid allikad	51
6. Järeldused.....	53
Kokkuvõte.....	55
Kasutatud kirjandus	56
Summary	58

Sissejuhatus

Õpingud Tallinna Ülikoolis (bakalaureuseastmes referent-toimetaja erialal ja magistriastmes kirjalikus tõlkes) ja meedias kajastatu on jätnud mulje tõlgete kesisest kvaliteedist. Ajakirjanduse vahendusel on viimase kümnendi jooksul lugejateni jõudnud paarkümmend artiklit, mis käsitlevad tõlkijate tööd, tõlgete probleeme ning tihtipeale ka toimetajaid ja nende rolli tõlkeprotsessis („Kas Eestis saab tõlkija oma tööd hästi teha?”, „Tõlkijate probleem number üks: puudus headest toimetajatest.”, „Pada sõimab katelt.”, „Keele(?)toimetaja.”, „Tõlkija nähtamatusest tõlkekriitikas. Toimetaja omast rääkimata.”), kuid autorile teadaolevalt on Eestis vastavasisulisi teadusartikleid vähe. Siiski võib näiteks tuua Triinu Tuule, kes 2013. a alguses avaldas Keeles ja Kirjanduses artikli, kus muuhulgas on puudutatud ehmataivate kogemuste ning tõlkijate ja toimetajate omavahelise koostöö teemat („Valgustuse postihobused. Tõlkijad ja toimetajad enne ja nüüd”). Välismaal on sarnaseid teemasid uurinud nt Hans Leadner (blogisissekanne “Who is responsible for a translation?”), tõlkeuurijatest Brian Mossop (2007), Isabelle Robert (2008) ja Alexander Künzli (2007).

Kui tõlketeenust pakkuvate ettevõtete kodulehti uurida, siis selgub, et tõlke toimetamisse puutuvate terminite sisu on väga erinev (seda teemat on puudutanud oma magistrیتöös „Tarbeteksti tõlge selle parandaja pilgu läbi” kirjaliku tõlke magistrant Jaan Tõllasepp (2013)). Näiteks võib tõlke toimetamine hõlmata võrdlemist originaaliga, aga ei pruugi. Kui tõlkija loodab, et toimetaja on tööd originaaliga võrrelnud ja leidnud üles ebaühtluse terminite kasutamises, kuigi tegelikult pole sellist punkti toimetaja tööülesannete hulgas, siis võib lisaks omavahelistele probleemidele tekkida neid ka tööandja ja/või kliendiga.

Referent-toimetaja erialalt kirjalikku tõlget õppima minnes olen erinevates olukordades kokku puutunud arvamusega nagu oleks sõna „toimetaja“ tabu ning kuulnud värvikaid näiteid sellest, kuidas tõlkijate ja toimetajate vahel on konflikte tekkinud. Mõlemas õppekavas nimetatud teemasid puudutatakse (vastavalt ainetes Tõlke toimetamine ja Keeleline toimetamine ja korrektuur), kuid erialastes loengutes ei käsitleta piisavalt põhjalikult nende valdkondade omavahelisi puutepunkte, kohustusi, õigusi ning tööolukorda.

Magistrیتöö eesmärk on kindlaks teha, millised on nii tõlkijate kui ka toimetajate ootused ja eeldused üksteise tööülesannete suhtes ning kui võimalik, määratleda võimalikud

probleemkohad. Töö eesmärk saavutatakse kvalitatiivse küsitluse kaudu, kus vastajateks on nii tõlkijad kui ka toimetajad.

Magistritöö koosneb kuuest osast. Esimeses osas käsitletakse töö metoodikat, teises osas toimetamise mõistet, liike ja parameetreid. Kolmandas osas keskendutakse tõlke mõistele, tõlkijale ja toimetajale ning nende ülesannetele. Neljandas osas käsitletakse tõlkijate ja toimetajate koostööd, millal hinnatakse see positiivseks või negatiivseks ning uuritakse, mida tehakse siis, kui pooled jäävad eriarvamusele. Viiendas osas keskendutakse tagasiside andmisele, tuuakse välja intervjueritavate tehtud ettepanekuid ja vaidluse puhul kasutatavaid argumente ja nende päritolu allikaid. Loetavuse ja parema eristatavuse jaoks on pikemad tsitaadid esitatud suurema taandega või punktidega.

Täna oma juhendajat, Arvi Tavastit ning Marju Taukarit kaasamõtlema ja toetuse eest.

1. Metoodika

Selleks, et uurida arusaamu tõlkijate ja toimetajate tööülesannetest, koostati küsimustik, mis sisaldas järgnevaid küsimusi:

1. Millised on tõlkija tööülesanded?
2. Kuidas erinevad need tõlke toimetaja omadest?
3. Kas ja kui jah, siis millist tagasisidet peaks toimetaja tõlkijale andma?
4. Mida siis teha, kui tõlkija ja toimetaja jäävadki eriarvamusele – kelle sõna jääb peale?
5. Kust pärineb teie teadmine eelnevate küsimuste teemal?
6. Palun kirjelda eriti häid/halbu kogemusi tõlkija ja toimetaja omavaheliste suhete kohta.
7. Kas sulle meenub tekstinäiteid, kus toimetatav tõlge või toimetaja parandus on kuidagi eriti tähelepanuväärne heas või halvas mõttes?

Küsitlus koostati eesmärgiga uurida, millised ootused ja eeldused on tõlkijatel ja toimetajatel üksteise tööülesannete kohta ning millised need tööülesanded peaksid olema, et siis küsitluse tulemuste põhjal täpsemalt määratleda seni puuduolev käsitlus nendest rollidest.

Küsitlus oli internetipõhine ning anonüümne. Küsitluse edastas Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke magistrantide meililistidesse, referent-toimetaja eriala kursusekaaslastele, Tilde tõlkebüroo tõlkijatele ja toimetajatele ning isiklikele tuttavatele, kes on tõlkijad või toimetajad. Lisaks sellele vastasid küsimustikule foorumi vormis 20 Tartu Ülikooli tudengit, kelle seas oli nii tõlkijaid kui ka toimetajaid. Näiteks selgus küsitluse tagasisidest, et vastajatel oli küll pakkuda näitelauseid ja -situatsioone, aga need ei pruukinud kohe meelde tulla ning nii mõnedki saatsid näiteid tagantjärele. Sama tulemuseni oleks tõenäoliselt jõutud ka intervjuu vormi kasutades. Foorumis aga oli osalejatel piisavalt aega mõelda, vastused tulid mitmekülgsamad, põhjalikumad ning täiendati teiste mõttekäike.

Küsitlusele vastas 50 inimest, kellest ainult 2 ei määratlenud ennast tõlkija või toimetajana. Kuna vastanute seas on piisaval hulgal tõlkimise-toimetamisega tegelevaid inimesi, kellest paljudel oli pikaajaline kogemus (vt alapunkt 5.3.1), saab küsitlusest saadud vastuseid analüüsiks kasutada ja nende põhjal üldistusi teha.

Vastajad on märgitud kahe koodiga V01–V30 ja T01–T20. V koodiga on märgitud küsimustiku vormis vastajad, T koodiga on välja toodud foorumi vormis vastajad.

Kuna toimetamise teooria ja tõlke toimetamise kohta oli materjali vähe, küsitlesin

lisaks üle 30-aastase toimetaja- ja tõlkijakogemusega Valli Voort. Saatsin Vallile 15. märtsist 4. aprillini 2012 kirjalikult küsimusi vastavalt teemadele, mille kohta rohkem informatsiooni vajasin või mille kohta tema arvamust teada saada soovisin. Küsimused hõlmasid nii toimetajate ülesandeid, tõlkijate ja toimetajate suhteid kui ka toimetaja silmaringi ja tagasiside andmist.

2. Tõlke toimetamise mõiste, liigid ja parameetrid

Toimetamist on mitut liiki nagu ka toimetajaid. Eesti ülikoolide toimetamiskoolitus ja vastanute allikaviited käivad ainult keeleteoimendamise kohta ja ei erista liike, mida alljärgnevalt põgusalt tutvustatakse. Liigitused on välja toodud, et näidata, kui palju segadust on toimetamist puudutavate mõistete osas, kuid kuna need ei ole töö teema fookuses, ei käsitleta neid pikemalt.

Kui tõlkimise kohta leidub väga palju materjale, siis toimetamise ja tõlke toimetamise kohta on infot tunduvalt vähem. Samas on heaks allikaks näiteks üle 50-aastase kogemusega toimetaja Judith Butcheri "Copy-editing" (esmatrükk 1975, 4. trükk 2006), kus autor käsitleb üldisi toimetamise reegleid, kuid mitte tõlke toimetamist ja Brian Mossopi "Revising and editing for translators" (esmatrükk 2001, 3. trükk ilmub 2013. aastal), kus käsitletakse ka tõlke toimetamist ja palju muud. Brian Mossop on ligi 40-aastase kogemusega tõlkeuurija ja –praktik, tõlkeala õppejõud ja töötubade läbiviija.

Infot tõlkijate ja toimetajate tööülesannetest leiab Tõlkestandardist. 2006. aastal töötati välja Euroopa Standard EN 15038, mis vastavalt Euroopa Standardikomitee sisereeglitele Eestis kasutusele võtta (EVS-EN 15038:3007). Tõlkestandard peaks vastama kõigile meie küsimustele antud valdkonna terminite ning tõlkijate ja tõlke toimetajate ülesannete suhtes, mistõttu on sellele dokumendile ka korduvalt viidatud. Samas, paljud autoriteetsed tõlkijad on välja toonud Tõlkestandardi puudusi, Isabelle Roberti (2008) töös väljatoodute seas oli mõistete segadus üks nendest. Eestis esitas näiteks Arvi Tavast kirjaliku arvamuse Eesti standardi kohta, kus ta tõi välja, et sellisel kujul ei ole võimalik standardit töös kasutada ning selle saab lisada mitterakendatavate standardite pikka ritta. Samuti on käsitletud tõlkijaid ja toimetajaid Kirjaliku tõlke peadirektoraadi tõlkepakkumises (Kirjaliku tõlke tehnilised ja tugiteenused 2011), mida järgnevalt ka käsitletakse.

Eesti Tõlkemagistrite Liidu hea tava koodeks võiks olla heaks dokumendiks, mis reguleerib ka tõlkijate ja toimetajatega seonduvat, kuid siiski seda ei tee. Liis Kivirandi magistratöös „Kuidas sõnastada head tava. Probleeme Eesti Tõlkemagistrite Liidu eetikakoodeksi koostamise juhtumi näitel" (2013) tuuakse välja:

„Ehkki toimetaja ja tõlkija suhete küsimust oli ETML-is ka varem arutatud, otsustati neid küsimusi koodeksis otsesõnu siiski mitte normeerida (S. S. 2013).

Intervjueeritavad põhjendasid toimetaja probleemistiku väljajätu erinevalt, öeldes, et see küsimus läheb tõlkimise teemast juba eemale (M. K.-L. 2013), et tegemist on millegagi, mis puudutab ainult kirjalikke tõlkijaid, teema käsitlemiseks oleks tulnud laiendada töörühma koosseisu ja ka koodeksi teemade ring oleks muutunud liiga laiaks (A. V. 2013) ning et tõlkijast rääkides juba räägibki koodeks ka toimetajast (H. S. 2013).” (Kivirand 2013)

Väljatoodud põhjendused on tõlkide ja tõlkijate jaoks loodud ühiskoodeksi puhul mõistetavad. Kuid järeldusele, et tõlkijate ja toimetajate suhted võiksid olla reguleeritud ka koodeksis, eriti kui teha tõlkijatele ja toimetajatele eraldi koodeksid, jõudis muude tähelepanekute juures ka Liis Kivirand (2013).

Sobivate allikate vähesuse tõttu on antud teema puhul Brian Mossopi raamatut korduvalt eeskujuks võetud ja sellele on sageli viidatud. Eesti keeles on ilmunud mitmeid artikleid, kus käsitletakse tõlke toimetamist, kuid teadustöö sellel alal on puudulik, mille tõttu on tõlke toimetamise kohta põhjalikku teoreetilist ülevaadet anda keeruline. Seepärast analüüsitakse antud töös küsitluses välja toodud näiteid ja Valli Voori (e-postitsi intervjuu 2012) intervjuu vastuseid.

2.1 Tõlke toimetamise mõiste

Ajalooliselt on toimetamine tähendanud eelkõige keelekorrektori tööd suuremate raamatute jt trükiväljaannete ettevalmistamisel. Kirjaliku tõlke peadirektoraadi tõlkepakkumises on toimetamine defineeritud järgmiselt: „Teksti läbivaatamine, et hinnata selle sobivust ettenähtud eesmärgil kasutamiseks ning vastavust asjaomase valdkonna tekstide suhtes esitatavatele nõudmistele, ning vajalike paranduste tegemine. Lähte- ja sihtkeel on üks ja seesama.” (Kirjaliku tõlke tehnilised ja tugiteenused 2011). Tõlke toimetamise definitsiooni juures on erinevus see, et võrreldakse lähtekeelset teksti sihtkeelse tekstiga ning tehakse vajalikud muudatusettepanekud, et parandada sihtkeelse teksti korrektsust ja originaaltruudust lähtekeele suhtes. Toimetamise juures tehakse vajalikud parandused, tõlke toimetamise juures tehakse muudatusettepanekud ehk teoorias peaks jääma tõlkijale võimalus neid vastu võtta või tagasi lükata.

Toimetajate kuldreegel on just tõlketekstide puhul: paranda nii palju kui vaja, aga nii

vähe kui võimalik (Mossop 2007). See, mida meie tõlke toimetamise all mõistame, on inglise keeles *translation revision* ja üldjuhul mõeldakse tõlke toimetaja (*reviser*) all inimest, kes ise on ka tõlkija. Eesti kontekstis võib toimetajaks olla tõlkija, aga ei pea olema. Mossop defineerib mõiste *revising* professionaalse tõlkija tegevusena, kus ta identifitseerib tõlke (*draft*) osad, mis on madalamad kui vastuvõetavad nõudmised, ja teeb sobivaid parandusi ja täiendusi (Mossop 2007: 109). Ingliskeelses maailmas pööratakse rohkem rõhku sellele, et tõlkija toimetab ennast ise (*self-revision*) või teeb seda teine tõlkija.

Tõlke toimetamisse puutuv terminoloogia on üpris palju segadust tekitanud – Tõlkestandardi ilmumine 2006. aastal (eesti keeles 2007, vt pt 3.2) aitas olukorda selgitada, kuid näiteks tõlkebüroode kodulehtedel esineb siamaani erinevaid arusaamu. Standardite olemasolu aga ei tähenda, et neid praktiliselt igapäevaselt järgitakse, Tõlkestandard peaks olema igapäevaselt kasutuses, mitte dokument dokumendi pärast.

Eesti Tõlkebüroode Liidu (ETBL) kodulehe järgi on tõlke toimetamine tõlketeksti algtekstile vastavuse kontrollimine, eristatakse sisulist ja erialast toimetamist, kus sisulises toimetamises kontrollitakse, et algteksti mõte on tõlketekstis õigesti, midagi vahele jätmata edasi antud, laused loogilised ja terminikasutus ühtne ning erialases toimetamises kontrollitakse tõlget terminite õige ja asjakohase kasutamise seisukohast (Eesti Tõlkebüroode Liit 2012).

Küsitluse vastajad eeldaksid, et tõlke toimetamine hõlmab endas ka tõlke võrdlemist originaaliga (V17, V27, T03), kuid paljudes büroodes on tööjaotus erinev ning tõlke tellija ei saa seda eeldada (T16) (nagu on välja toodud järgmises punktis tõlke toimetamise liikide erinevate seletuse kohta). Tõlkijad ootavad, et nad saavad toimetajalt tagasi teksti, kus on (kõik) parandused näha ning nad saavad need siis kas vastu võtta või tagasi lükata (V15), kuid see ei pruugi alati nii olla. Seda väidet kinnitab vastaja V30 kogemus, kus ta ootas oma tõlget tagasi, kuid järgmine teade kirjastusest saabus juba raamatu ilmumise kohta. Ka Brian Mossop toob välja, et parandusi tehakse mõnikord ilma autoriga konsulteerimata, teistel juhtudel saab autor parandustega teksti ja vahel ka kirjalike kommentaaridega või eraldi lehtedel sisaldades täpseid või üldisi soovitusi, küsimusi (Mossop 2007: 28). Küsitluse vastajate kogemusi selle kohta analüüsitakse täpsemalt 4. peatükis.

Vastaja V3 teadmiste põhjal jaguneb tõlke toimetamine kaheks: sisuliseks (valdkonnaekspert) ja keeleliseks (keeletoiimetaja) ning tema arvates on eksperdi toimetamine märksa olulisem, eriti kui tõlkija valdkonda hästi ei tunne. Kahe viimase liigituse vahel on märkimisväärsed erinevusi. Kui tundub, et mõlema üks liigituse osa on sisuline toimetamine, siis Tõlkebüroode Liidu seletuse järgi kontrollib sisutoimetaja, et mõte oleks õigesti edasi antud ja laused loogilised, kuid V3 vastuse järgi teeb sisulist toimetamist valdkonnaekspert. Viimane on ETBLi liigituse järgi teine liik ehk erialatoimetaja, kes kontrollib termineid, mis on ka valdkonnaeksperti ülesanne. ETBL järgi täidab sisutoimetaja osaliselt neid ülesandeid, mis peaksid kuuluma keeletoiimetaja ülesannete hulka. Täpsemalt saaks neid liike võrrelda siis, kui vastaja oleks lahti seletanud eri toimetajate tööülesanded. Kui ETBLi ja Tõlkestandardi järgi kuulub erialatoimetamise alla algteksti mõtte kontrollimine või tõlketeksti vastavuse kontrollimine kokkulepitud eesmärgile, siis selle mõtte kontrollimiseks peaks erialatoimetaja võrdlema tõlget originaaliga, aga selle ülesande jaoks on ette nähtud toimetaja (*reviser*), kuid tõenäoliselt läheneb erialatoimetaja mõiste sellele terminite seisukohalt rohkem.

2.2 Toimetamise liigid

Judith Butcher jagab toimetamise (siinkohal ei ole mõeldud keeletoiimetamist, vaid toimetamise tegevust üldisemas tähenduses) kolmeks liigiks:

- „*substantive editing*, mille eesmärk on parandada üldist katvust (*overall coverage*) ja kirjatüki, selle sisu, ulatuse, pikkuse, taseme ja struktuuri esitust. Toimetaja võib anda autorile soovitusi teksti paremaks muutmiseks või võib (kokkuleppel autoriga) materjali ümber kirjutada ja ka ümber paigutada, soovitada paremaid illustratsioone ja nii edasi [...];
- *detailed editing for sense* keskmes on see, kas iga lõik väljendab autori mõtet selgelt, ilma tühimike (*gaps*) ja vastuoludeta. See hõlmab iga lause, autori sõnavali, interpunktsiooni (*punctuation*), lühendite kasutamise uurimist, tabelis toodud andmete võrdlemist vastava tekstiga, teksti võrdlemist illustratsioonide ja nende allkirjadega ja nii edasi [...];
- *checking for consistency* on mehaaniline, kuid oluline töö. Seda võib teatud määral teha üheaegselt punktis 2 nimetatud tegevusega. See hõlmab õigekirja ning ühe- ja

kahekordsete jutumärkide kasutamise kontrollimist [...] kas vastavalt sisemistele stiilireeglitele või autori enda stiilile; illustratsioonide, tabelite ja märkuste numeratsiooni ning võimalike ristviidete kontrollimist ning samuti bibliograafiliste viidete ühtluse kontrollimist;

- *copy-editing* koosneb tavaliselt 2. ja 3. ning 4. punkti tegevustest.“ (Butcheri neljas toimetamise liik on seotud trükitehnilise ettevalmistamisega, mis ei haaku otseselt teemaga ja mis on sellel põhjendusel siit välja jäetud. (Butcher 1992: 1; tõlge Tõllasepp 2013)

Brian Mossopi eristab nelja suuremat liiki (tõlke) toimetamist :

- **dokumendi toimetamine** (*copyediting*) – dokumendi ülevaatamine ja parandamine, et viia see kooskõlla kehtestatud reeglitega, kusjuures tähelepanu pööratakse pisiasjadele, sh kirjavigadele, vormingule, tühikutele, pealkirjadele jms;
- **stiili toimetamine** (*stylistic editing*) – sõnavara ja lausestruktuuri sobivaks muutmine (lugejaid arvestades) ning lausete korrigeerimine, ebaselgete kohtade parandamine jms;
- **struktuuri toimetamine** (*structural editing*) – teksti füüsilise struktuuri muutmine, et lugejal oleks lihtsam lugeda;
- **sisutoimetamine** (*content editing*) – sisu arusaadavamaks muutmine (sh vajadusel teksti lisamine) ning fakti-, loogika- ja matemaatiliste vigade parandamine. (Mossop 2007: 27–28)

Tõlkestandard eristab tõlke toimetamist puudutavaid mõisteid järgnevalt:

- **väljastusülevaatus** (*proofreading*) vormingu ülevaatamine enne väljastamist;
- **erialane toimetamine** (*review*) tõlketeksti vastavuse kontrollimine kokkulepitud eesmärgile ja käsitletava valdkonna praktikale ning vajalike paranduste soovitamine;
- **erialatoimetaja** (*reviewer*) isik, kes kontrollib teksti erialaselt;
- **toimetamine** (*revise*) algteksti ja tõlketeksti võrdlemise teel tõlke kokkulepitud eesmärgile vastavuse kontrollimine ning paranduste soovitamine;
- **toimetaja** (*reviser*) isik, kes tõlketeksti toimetab. (Eesti standard 2007)

Tõlkeuurija (Phd) Isabelle Robert toob välja, milliseid mõisteid tõlkeuurimuses esineb:

- *checking* (Graham, 1989);
- *evaluation* või *content comparison and control* (Sager, 1994);
- *proof reading* (enda töö) (Samuelsson-Brown, 1993);
- *revision* (Gillaerts, 1993; Sager, 1994; Pena and Hernández Guerrero, 1994; Lorenzo, 2002; Breedveld, 2002; Yi-yi Shih, 2006);
- *self-correction* (Mizón and Diéguez, 1996);
- *self-revision* (Sedon-Strutt, 1990; Mossop, 1992, 2001, 2007; Horguelin and Brunette, 1998; Yi-yi Shih, 2006).

Roberti artiklis kasutatud definitsiooni järgi tähendab termin toimetamine (*revision*) kas iseenda tõlke toimetamist või kellegi teise tõlke toimetamist (Robert 2008), mis on hea näide sellest, milline on terminoloogiline segadus tõlke toimetamise vallas ning millisel allikal erinevad tõlgendused põhinevad.

Esitatud liigitused käsitlevad veidi erinevaid aspekte, mistõttu neid üks-ühele kõrvutada on keeruline, kuid näiteks Butcheri *detailed editing for sense* ja Mossopi *content editing* peaksid mõlemad meie mõiste järgi sisutoimetajat tähendama, samas näeb Butcheri kirjeldus ka interpunktsiooni kontrollimist ette, mis minu arusaama järgi peaks rohkem korrektori ülesanne olema; *checking for consistency* ja *copyediting* kirjelduse järgi korrektori ülesanded olema. Kuna esitatud mõistete sisu on rohkem või vähem lahti seletatud, siis kirjelduse järgi saan aru, mida mõeldakse, kuid päris üks ühele Eesti vasteid anda oleks keerulisem. Samu tegevusi on võimalik erinevalt nimetada ning liigitada, kuid hetkel oleks olulisim, et tõlketurul tekiks ühtne arusaam, mis mida tähendab ning kui tellitakse tõlkele toimetamine, mida see endast hõlmab.

Robert eristab veel seitset tõlke toimetamise varianti selle põhjal, mitu korda tõlget loetakse:

- tõlget loetakse üks kord, originaali ei loeta (või loetakse osaliselt):
toimetaja loeb ainult tõlget ilma originaalita ja teeb parandusi (A),
toimetaja loeb ainult tõlget, vaatab originaali ainult siis, kui kahtlustab probleeme ja teeb parandusi (B);
- nii originaali kui ka tõlget loetakse üks kord:
toimetaja võrdleb originaali tõlkega ja teeb parandusi (C),

- tõlget loetakse kaks korda, originaali loetakse üks kord, toimetaja loeb tõlget, teeb parandusi, siis võrdleb originaali tõlkega ja teeb vajadusel veel parandusi (D), toimetaja võrdleb originaali tõlkega, teeb parandusi, loeb tõlget ja teeb vajadusel veel parandusi (E);
- tõlget loetakse kaks korda, originaali loetakse kaks korda: toimetaja loeb originaali, siis võrdleb originaali tõlkega, teeb parandusi, siis loeb uuesti tõlget ja vajadusel teeb parandusi (F), toimetaja loeb originaali, siis loeb tõlget ja teeb parandusi, siis võrdleb originaali ja tõlget ja teeb vajadusel veel parandusi (G). Robert (2008)

Tema uurimuse järgi, mis viidi läbi Belgias 2006. aastal, kasutati seal kõige rohkem varianti E ehk toimetaja võrdleb originaali tõlkega, teeb parandusi, loeb tõlget ja teeb vajadusel veel parandusi (Robert 2008). Lisaks tõi ta välja, et nendest toimetajatest, kes toimetavad ainult sihtteksti, loevad seda ainult arvutiekraanilt koguni 70%. Autorile teadaolevalt ei ole kumbagi mainitud teemadest Eestis põhjalikult uuritud, kuid mõlemal küsimusel on potentsiaali anda väga huvitavat tagasisidet Eesti tõlke toimetajate harjumuste kohta.

Samuti oleks hea teada, kas Eesti tõlke toimetajad peavad toimetades meeles ka teatud parameetreid või mitte. Brian Mossop on esitanud oma käsitletuse tõlke toimetamise parameetritest, mida käsitletakse järgnevas alampunktis.

2.3 Tõlke toimetamise parameetrid

Tõlke toimetamisel on hea silmas pidada teatud parameetreid ja veatüüpe, mida kontrollida ja millele pidevalt tähelepanu pöörata. Kuna tõlkijad peaksid olema enda esmased toimetajad, oleks hea, kui nad teaksid, mida rohkem jälgida. Muidugi ei tähenda see seda, et kui Mossopi parameetreid jälgida, tuleks iga kord tõlgitav töö 12 korda 12 punkti läbivaatamiseks läbi käia, kuid neid nii tõlkides kui ka hiljem toimetades meeles pidades aitavad need tõlke kvaliteeti parandada. Samuti ei ole need vealiigid kõikehõlmavad, aga neile tasuks mõelda enne toimetama asumist, et ära määrata, mis tasemel on vaja tõlget toimetada.

Brian Mossop jaotab need parameetrid neljaks ja 12 alapunktiks:

Probleemid tähenduse ülekandmisega (*transfer*)

1. Kas tõlge peegeldab originaali sõnumit? (*accuracy*)
2. Kas tõlke mõni osa on välja jäetud? (*completeness*)

Sisuprobleemid

3. Kas ideed järgnevad loogilises järjekorras? Kas esineb „jama” või kõrvalekaldeid? (*logic*)
4. Kas on fakti-, sisu- või muid vigu? (*facts*)

Keele- ja stiiliprobleemid

5. Kas tekst on sujuv? Kas lausete vahelised seosed on selged? Kas iga lause osa vahelised suhted on selged? Kas on raskestiloetavaid lauseid? (*smoothness*)
6. Kas keel on tõlke lugejatele ja tõlke kasutuse jaoks sobilik? (*tailoring*)
7. Kas stiil sobib antud žanri jaoks? Kas on õiget terminoloogiat kasutatud? Kas kasutatud fraseologismid on samad, mis samateemalistes algupärastes sihtkeelsetes tekstides? (*sub-language*)
8. Kas sõnakombinatsioonid on idiomatilised? Kas tõlge järgib sihtkeele retoorilisi eelistusi? (*idiom*)
9. Kas on järgitud grammatikat, õigekirja, kirjavahemärgistust, stiilijuhist ja õiget kasutust? (*mechanics*)

Küljenduse/kujunduse probleemid (*layout*)

10. Kas on probleeme teksti asetusega lehel: reavahe, taandread, leheservad jne? (*layout*)
11. Kas teksti vormindamisega on probleeme: paks kiri, allajoonimine, fondi tüüp, fondi suurus jne? (*typography*)
12. Kas dokumendi üleüldise organiseerimisega on probleeme: leheküljenumbriid, päised, jalused, sisukord jne? (*organization*) (Mossop 2007: 125)

Mossopi parameetrite järgi peab toimetaja täitma nii sisu-, keele- kui ka tehnilise toimetaja ülesandeid. Muidugi ei ole reaalses tööolukorras ei rahaliselt ega ajaliselt võimalik kasutada mitut erinevat inimest toimetamiseks ning kuna Mossop on tugev enda tekstide toimetamise pooldaja, siis peaks tõlkija ise suutma ka olla kõigis nendes rollides, mis võib päris keeruline olla, eriti kui toimetajale pole ette antud toimetamise põhjalikkuse määra. Toimetamisel järgitavad punktid tulevad arutlusele siis, kui teksti toimetatakse. Antud töös kasutatud küsitluse vastustes toodi välja aga, et tõlkeid alati ei toimetata.

Brian Mossop käsitlese põhjal toimetatakse tavaliselt tekste järgmistel juhtudel: kui tõlkija on algaja, klient seda nõuab ja on nõus rohkem maksma, või kui teksti autor on väga tähtis inimene või seda loeb mõni väga tähtis inimene ning, organisatsioonis on otsustatud, et toimetatakse ainult mõnda tekstiliiki ja teiste toimetamise eest vastutab tõlkija ise, sest tõlke toimetamine on kulukas. (Mossop 2007: 140) See on tõenäoliselt ka üks põhjuseid, miks muude riikide (Kanada, Inglismaa) autorite käsitlestes enda teksti toimetamine (*self-revision*) nii olulisel kohal on. Eesti kontekstis kindlasti ei toimetata tekste ainult nendel juhtudel ja tahaks uskuda, et toimetaja on tõlkeprotsessi juures pigem reegliks saamas. Väga huvitav oleks siia juurde võrdluseks tuua, millistel juhtudel Eestis tekste kindlasti toimetatakse, aga kahjuks pole autorile teadaolevalt ka sellist uurimust Eestis tehtud.

Seevastu Isabelle Roberti uuringu tulemusel eelistatakse Belgias kõige rohkem seda varianti, kus toimetaja loeb koguni kaks korda tõlget ja kaks korda originaali (Robert 2008). Väga huvitav oleks Eesti paigutada antud skaalale, kus ühes äärmuslikus otsas oleks ainult enda teksti toimetamine ning teises tekstis koguni neljakordne lugemine, kuid kahjuks ei ole autorile teadaolevalt sellist uurimust Eestis tehtud.

Tõlke toimetamise juures on oluline kogu aeg meeles pidada, et tõlke kontrollimine ja paranduste tegemine on erinevad. Kui teksti lugeda, võib tekkida kiusatus parandada selliseid tekstiosi, mis ei ole valed ning vahel võib juhtuda isegi seda, et toimetaja parandab ise mõne asja valeks (V23).

Brian Mossop on välja toonud lihtsad põhimõtted, kuidas eristada, kas on vaja parandada või mitte.

Paranduste tegemine

1. Kindlasti tuleb parandus teha, kui sa ei saa sisust originaalist järele vaatamata aru.
2. Parandusi tuleb teha siis, kui sa pead lauset kaks korda lugema, et sellest aru saada.
3. Välti perfektsionismi (tähtis on vahet teha, kas saab teksti paremaks teha või kas parandus on vajalik).
4. Ära tõlgi ümber! Ära tõlgi ümber! Ära tõlgi ümber! (tööta olemasoleva tõlkega, mitte ära muuda seda oma meeldivuse järgi).
5. Ära tee vigu juurde! (Mossop 2007)

See meespea võtab lühidalt kokku, mida tõlke toimetamisel teha ja mida kindlasti mitte teha. Tõlkijana tean, kui ebameeldiv on, kui toimetaja on asendanud minu tõlgitud sõnu sünonüümidega ning toimetajana mõistan, kui kerge on hoogu minna ning kui palju peab endale meelde tuletama, et parandata tuleks ainult seal, kus viga on, mistõttu arvan ka, et Mossopi kokkuvõte on heaks meespeaks tõlke toimetamisel.

3. Tõlkija ja toimetaja, kohustused ning ülesanded

Lisaks tõlke toimetamise segadusttekitavatele mõistetele on ka tõlkimisega seotud mõistetele erinevaid definitsioone. Samuti leidub mitmeid arusaamu tõlkija ja toimetaja ülesannete ja kohustuste kohta, millele järgnev peatükk ka keskendub. Tuuakse välja tõlkijate ja toimetajate ülesannete erinevus magistritöö raames läbiviidud küsimustiku vastuste põhjal. Tõlkimise mõistet on antud töös käsitletud lühidalt (kuigi tõlkimise mõiste kohta esineb ka väga palju huvitavaid ja erinevaid käsitlusi), et rohkem keskenduda tõlke toimetamisele ning vastajate arvamusele antud teemade kohta.

3.1 Tõlkimise mõistest

Eesti keeles tähistab mõiste „tõlge” nii protsessi (tõlkimine) kui ka protsessi saadust (tõlge) ning kui juba termin on mitmeti mõistetav, siis pole imestada, et ka sisulisi arusaamu, mida tõlkimine tähendab, on palju. Tõlkimisega seonduvatest üldistest põhimõtetest võib välja tuua, et tõlkimine kui protsess on ühesuunaline, st toimib alati lähtekeelest sihtkeelde (Pihlak, Krikk 2000: 9) ja mis tahes keelest on võimalik tõlkida mis tahes keelde (Steiner 2008: 29). Sealjuures võib tõlkimine olla keelte sarnasuse või erinevuse tõttu lihtsam või keerulisem, kuid sellegipoolest võimalik.

Tõlkestandardi punkti 2.17 järgi on tõlkimine (*translate*) lähtekeeles (2.12) esitatud teabe kirjalik edasiandmine sihtkeeles (2.14). Võrdlusena kirjaliku tõlke peadirektoraadi koostatud pakkumistingimustes on tõlge defineeritud järgmiselt: „Kirjaliku lähtekeelse teksti korrektne ja originaaltruu kirjalik edasiandmine sihtkeeles” (Kirjaliku tõlke tehnilised ja tugiteenused 2011). Mõlemad definitsioonid on oma olemuselt sarnased ning on üks võimalikest viisidest, kuidas mõistet tõlkimine defineerida, kuid termini seletusi on palju ning sama palju ka erinevaid arusaamu ja võimalikke arvamuste lahknevusi.

Veelgi enam, probleeme ei ole ainult tõlke mõistega, vaid ka tõlkeala terminoloogiaga üldisemalt. Marco (2010) toob välja, et tõlkeuuring on noor teadusharu, mille spetsialistide seas ei ole konsensust küsimuse suhtes, mida uuritakse. Ebaselgus kandub üle ka terminoloogiale. Lisaks on ta välja toonud, et tõlkimise eriala terminoloogia juures on kolme sorti probleeme: epistemoloogilised, kontseptuaalsed ja kultuurivälised. Sisulised probleemid tulevad sellest, et termineid kasutatakse mittestandardiselt, isegi kaootiliselt, mille tulemuseks on tihtipeale see, et termini ja sisu vahel ei ole üheselt mõistetavalt seost. (Marco

2010) Järelikult ei ole ka üllatav, et segadused on ka tõlke toimetamise terminoloogia vallas, mida käsitleti eelmises peatükis ning millele pööratakse tähelepanu ka järgnevides peatükkides.

3.2 Tõlkija kohustustest ja ülesannetest

Tõlkijate tööülesannete ja kohustuste kohta puudub üks kindel allikas, neid on proovitud kirja panna näiteks Tõlkestandardis, erinevad tõlkijad on esitanud ka oma definitsiooni ning küsitluse vastajad tõid välja 37 erinevat arusaama tõlkijate ülesannetest. See omakorda näitab vajadust antud teemat lähemalt uurida. Kuna allikaid on palju, tehti antud magistritöö jaoks kriitiline valik ning lähtutakse kahes laialdaselt levinud dokumendis – Tõlkestandardis (2007) ja Tõlkijate hartas (1994) – toodule ning lisatakse tunnustatud PACTE (*Process of the Acquisition of Translation Competence and Evaluation*) (2001) tööühma tõlkimise dünaamilisele tervikmudelile, mis liigitab vajalikud tõlkeoskused kuude rühma. Lisaks märgitakse ära magistritöö jaoks koostatud küsimustiku vastustes väljatoodu.

Tõlkija tööülesanded ja kohustused on Tõlkestandardi põhjal:

„Tõlkija annab lähtekeelses tekstis esitatud mõtte edasi sihtkeeles, koostades teksti, mis vastab sihtkeeles reeglitele ja projekti planeerimisel saadud juhiste. Seda tehes peaks tõlkija silmas pidama grammatikat (lausestus, õigekiri, kirjavahemärgid, tüpograafilised märgid, diakriitilised märgid), terminoloogiat (vastavus vastava valdkonna terminitele ja kliendi terminitele või muule esitatud terminiloendile, samuti terminite järjekindel kasutamine kogu tõlketekstis) ja sõnavara (terminikasutuse ühtsus ja fraseoloogia õigsus), stiili (teenuseosutaja või kliendi stiilijuhendi järgimine, sobiva allkeeles ja sõnastusvariantide valimine), lokaati (kohalikud tavad ja normid), vormistust, sihtgruppi ja tõlke eesmärki”. (Eesti standard 2007)

Tõlkija kohustused on sätestatud Tõlkijate hartas (1994), milles on muuhulgas öeldud, et tõlketöö eest vastutab vaid tõlkija, tema juriidiliseks ja moraalseks kohustuseks on originaali mõtet ja vormi tõeselt ning täpselt esitada, ta peaks olema igakülgseks haritud ning tundma hästi keelt, millest ta tõlgib ning valdama täielikult keelt, millesse ta tõlgib (Tõlkijate harta 1994).

Tõlkestandardis on veel kirjas: „Esialgse tõlke lõpetamisel kontrollib tõlkija oma töö üle, seejuures jälgib ta, et mõte on õigesti edasi antud, ei esine vigu ega vahelejätmisi, teenuse kokkulepitud tingimused on täidetud ning teeb vajalikud parandused”. Tõlkija oma tõlke kontrollimisega seotud asjaolusid on käsitletud põhjalikult ka Brian Mossop (vt peatükk 2) ning toonud selle kohta välja järgmist: „Professionaalsetelt tõlkijatelt oodatakse, et nad oma teksti toimetaksid, võimalusel võrdleksid originaaliga, aga kindlasti loeksid teksti põhjalikult läbi. Vabakutselised tõlkijad saadavad oma tõlke otse kliendile. Seda praktikat rakendatakse ka mõnes organisatsioonis” (Mossop 2007: 167). Seetõttu on eriti tähtis, et tõlkija toimetaks oma töö keeleliselt väga heaks. Et see võimalik oleks, peab tema sihtkeele oskus väga hea olema, mida on ka Tõlkijate hartas rõhutatud.

Siinse töö raames läbiviidud küsitlusele vastajatest tõi tõlkija vastutuse tõlke eest välja kolm vastajat (V10, V12, T04), kuid sama palju vastajaid (V28, T08, T11) leidis, et vastutus on hoopis toimetajatel, mis kinnitab ühtse arusaama puudumist.

Igakülgse hariduse kohta on Tõlkestandardis toodud välja täpne tõlkijale vajalik kvalifikatsioon, mis üldiselt kattub ka PACTE tööühma väljatoodud punktidega. Kvalifikatsiooni (punkt 3.2.2) järgi peab tõlkijal olema:

- Tõlkimispädevus. Tõlkimispädevus tähendab oskust tõlkida teksti nõutud tasemel, mis hõlmab ka oskust hinnata tekstist arusaamise ja teksti sõnastamisega seotud probleeme ning oskust koostada selline tõlketekst, mis vastab kliendi ja teenuseosutaja kokkuleppele ja tulemust põhjendada.
- Keeleline ja tekstiline pädevus nii lähte- kui ka sihtkeeles. Keeleline ja tekstiline pädevus tähendab lähtekeelest arusaamise võimet ja sihtkeele valdamist. Tekstiline pädevus eeldab võimalikult erinevate tavakeele ja erialaste tekstitüüpide kokkulepete tundmist ning oskust neid teadmisi tekste koostades rakendada.
- Uurimispädevus, info hankimine ja töötlemine. Uurimispädevus tähendab oskust tõhusalt juurde hankida keelelisi ja erialaseid teadmisi, mida on vaja algteksti mõistmiseks ja tõlketeksti sõnastamiseks. Uurimispädevus eeldab ka otsinguvahendite kasutamise kogemust ja oskust töötada välja asjakohaseid põhimõtteid olemasolevate teabeallikate tõhusaks kasutamiseks.
- Kultuuriline pädevus. Kultuuriline pädevus tähendab oskust kasutada teavet lähte- ja sihtkeelsele kultuurile omase lokaadi, käitumisnormide ja väärtussüsteemide kohta.

- Tehniline pädevus. Tehniline pädevus tähendab oskusi ja praktilist kogemust, mida on vaja tõlgete professionaalseks ettevalmistamiseks ja koostamiseks. Selle hulka kuulub tehniliste ressursside kasutamise oskus. (Eesti standard 2007)

Toimetaja kvalifikatsiooni järgi peab toimetajal olema vähemalt punktis 3.2.2 (tõlkijate pädevus) näidatud kvalifikatsioon ja lisaks sellele tõlkimise kogemus vastavas valdkonnas. Tõlkestandard nõuab sama kvalifikatsiooni tõlkijalt ja toimetajalt ning toimetajalt veel lisaks tõlkimise kogemust, kuid näiteks tõlkijast paremat sihtkeele oskust mitte.

See detailne pädevuste loetelu vastab rohkem kui küll Tõlkijate hartas äratoodud mitmekülgse harituse nõuetele. Täiendavalt on standardis ära toodud kvalifikatsioonis nimetatud pädevuste omandamise eeldused, millest tõlkijal peab vähemalt üks olema täidetud:

- kõrgharidus tõlkimise alal (tunnustatud akadeemiline kraad),
- samaväärne haridus mõnel muul erialal ja vähemalt kaheaastane dokumenteeritud tõlketöökogemus,
- vähemalt viieaastane dokumenteeritud tõlketöökogemus. (Eesti standard 2007)

Kui tõlkemagistrandid omandavad (suuresti teoreetilised) oskused kahe aastaga ning üldiselt on tööturule minnes nende tõlkekogemuste hulk väike. Samas on kõrghariduseta tõlkijal õigus tõlkemagistrandi kraadi asendada vaid viieaastase dokumenteeritud töökogemuse korral. Tõlkestandardis toodule sarnane on PACTE tööühma esitatud tõlkimise dünaamiline tervikmudel, mis jagab vajalikud tõlkeoskused kuude rühma:

- lähte- ja sihtkeele oskus (vastavalt arusaamine ja väljendusoskus),
- keelevälised oskused (tõlketeooriaoskused, lähte- ja sihtkeelte kultuuride tundmine, silmaring ja valdkonnateadmised),
- tõlkeoskus (võime sooritada kogu tõlkeprotsess lähtetekstist tõlkeni: keeleline arusaamine, mõttest arusaamine, lähtekeele mõju vältimine, väljendumine, tõlketulemuse määratlemine, st parima tõlkeviisi määratlemine),
- vahendite kasutusoskus ja ametioskused (suutlikkus toime tulla elukutselise tõlkijana: teabeallikate, tõlketehnoloogia, tööturu ja professionaalse käitumise tundmine),
- psühhofüsioloogilised omadused (psühhomotoorsete, kognitiivsete ja suhtumuslike omaduste nagu mälu, tähelepanuvõime, loovuse, loogilise mõtlemise jt ning

psühholoogiliste omaduste nagu teadmishimu, püsivuse, distsiplineerituse, kriitikameele ning oma oskustest teadlik olemise ja nendesse uskumise rakendamine).

- strateegiaoskused (tõlkeprobleemide lahendamiseks vajalike teadlike või alateadlike, sõnaliste, mittesõnaliste võtete kasutamine: probleemide tuvastamine, otsuste langetamine ja muude oskusrühmade vigade või puuduste kompenseerimine): näiteks arusaamisvõtted (põhi- ja kõrvaltähenduse eristamine, mõisteseostest arusaamine, teabe otsimine), sõnastusvõtted (ümbersõnastamine, tagasitõlkimine, häälega kaasalugemine, otsetõlgete vältimine) ja dokumenteerimisvõtted (teabeotsingu kord, teabeallikate hindamine). (Martinez Melis ja Hurtado Albir 2001: 280)

Küsitluses väljatoodud vastustes esines näiteid kõigest kuuest rühmast, järgnevalt tuuakse näiteid mõnest rühmast. Keeleväliste oskuste kohta toodi näiteks välja, et tõlkija peaks panema teksti ja kultuurilised aspektid teise keelde nii, et see oleks samaväärne originaaliga, edastaks sama teavet sama efektiga (V18), mõistma tõlgitavat teksti ning selle kultuuriruumi (V6), teksti tõlkides arvestama kohalikku omapära ja eelistusi, vajadusel näiteks sihtrühma jaoks stiili sobivaks kohendama või näiteid muutma (V5) ning tõlkimiseks peab tõlkija end valdkonna ja teemaga kurssi viima (V17, V20, V24). Tõlkijale tulevad eelnevad teemakohased teadmised kindlasti kasuks, aga tõlkija peaks vajadusel olema võimeline ennast kiiresti ka uue teemaga kurssi viima. Kultuurilist pädevust rõhutab Tõlkestandardi (2007) tõlkijate kvalifikatsiooni ja lokaadi arvestamise punkt.

Tõlkeoskuse kohta toodi välja, et tõlkija peab adekvaatselt edasi andma väga heas eesti keeles – ja terminoloogiliselt õiget – originaalteksti sisu (V1) ning mõistma tõlgitavat teksti (V6), selleks peab ta teksti mõttest aru saama (mis on ka Tõlkestandardis (2007) välja toodud).

Vahendite kasutusoskuse kohta kirjutasid küsitlusele vastanud näiteks, et tõlkija peab tõlkima lähtekeelse teksti võimalikult hästi sihtkeelde, kasutades kõiki võimalikke abivahendeid (mälu, sõnastikud, kliendi abimaterjalid, õigekirjakontroll) (V14). Samas näiteks tööturu ja professionaalse käitumise tundmist eraldi välja ei toodud. Lisaks tõi Tõlkijate harta (1994) moraalsete kohustuste kõrval välja ka juriidilise kohustuse, mida tuleks järgida.

Strateegiaoskustest mainiti küsitluse vastustes näiteks info otsimist, seda punkti on osaliselt käsitletud keeleväliste oskuste osas. Kui tõlkijal teadmised puuduvad, peab ta ennast

teemaga kurssi viima või need teadmised leidma, mis tähendab infohulga kriitilist läbitöötamist.

Küsitluse vastustes oli tõlkija ülesannete kohta lisatud järgmist: tõlkides arvestama tõlke otstarvet ja sihtrühma (V6), tegelema tõlkimisprobleemidega (V8), arutama tekkinud küsimusi (terminoloogiat) asjatundjatega (V20) ning pidama kinni tähtaegadest ja etteantud suunistest (V16). Samuti peaks tõlkija looma ekvivalentse mõjuga teksti teises keeles (V9), tõlkima nii keeleliselt kui ka filosoofiliselt sama efektiga teksti (V25) ning tõlge peaks olema sama hea või parem kui originaal (V22). Küsitluses toodi välja koostöö tegemist toimetajaga (V20) (vt peatükk 4). Samuti mainiti emakeele- ja võõrkeeleskust, keeleküsimusi (tõlkija ülesandeks on kontrollida õigekeelsust) (V2, V14) ja abivahendite kasutamise oskust (V14). Kutse-eetika järgimist ei toodud küsitluses välja, kuid ka seda peaksid tõlkijad silmas pidama.

Eelnevalt väljatoodud vastustest on väga ilmekalt näha, kui palju nüansse tõlkimise mõiste ja tõlkija ülesanded endas hõlmavad ning see nimekiri ei ole kindlasti lõplik. Nii pikk ülesannete, kohustuste ja oskuste loetelu teeb kindlasti tõlkimisest arusaamise keeruliseks ning seetõttu on proovitud seda võimalikult selget ja lühidalt kirja panna, nagu näiteks Tõlkestandardis (2007) või muudest materjalides, kuid ka sellistesse dokumentidesse tuleb alati kriitiliselt suhtuda. Sama palju, kui mitte rohkem, on segadusi ka tõlke toimetamise mõistega (vt pt 2) ja tõlke toimetaja ülesannetega, millele järgmine alapeatükk keskendub.

3.3 Tõlke toimetaja kohustustest ja ülesannetest

Eestis toimetavad tõlketekste enamasti keeleteoimetajad. Nende tööülesannete hulka võib kuuluda näiteks ka stiili- ja sisutoimetamine, mis on Brian Mossopi (2007) järgi kaks erinevat toimetamisliiki ning nagu eelnevalt välja toodud, puudub üks üldtunnustatud käsitlus antud mõistete jaoks.

Järgnev peatükk annab ülevaate sellest, mida tunnustatud tõlkija Brian Mossop (2007), Tõlkestandard (2007) ja küsitluse vastajad toimetaja tööülesanneteks pidasid. Ühest definitsiooni, mis ülesanded on tõlke toimetajal, ei saa esitada, aga tuuakse välja vastajate arusaamad, millised need olla võiks.

Tõlkestandardis on tõlke toimetaja ja tema ülesanded defineeritud järgnevalt:

„Toimetaja on konkreetse teksti tõlkijast erinev isik, kes on piisavalt pädev nii lähte- kui ka sihtkeeles. Toimetaja kontrollib, kas tõlge vastab eesmärgile. Vastavalt projekti tingimustele kuulub toimetamise alla alg- ja tõlketeksti võrdlemine, et kontrollida terminikasutuse ühtsust, allkeelet ja stiili sobivust. Teenuseosutaja tagab vajalikud parandusmeetmed, võttes arvesse toimetaja soovitusi. Märkus. Parandusmeetmete hulka võib kuuluda ka uuesti tõlkimine.”
(Eesti standard 2007)

Kui Tõlkestandardis (2007) on välja toodud, et toimetaja on pädev nii lähte- kui ka sihtkeeles, siis küsitlusele vastajatest kaks (T07, T08) tõid välja, et seda ei saa alati eeldada. Kui Mossopi (2007) definitsiooni järgi toimetab tõlget (tõlkija ise või) teine tõlkija, siis Tõlkestandardi (2007) järgi peaks toimetaja olema ka lähtekeeles pädev ning kvalifikatsiooni järgi peaks tal olema tõlkimiskogemus. Pole selge, et kui toimetajal on tõlkimiskogemus, kas siis tema ei ole see teine tõlkija, kellest Mossop (2007) räägib, kes tõlketeksti toimetab. Kui see aga nii on, siis peaks see olema Tõlkestandardis nii öeldud. Kui Mossopi (2007) järgi on asjaolu, et tõlkija ise oma teksti toimetaja oleks (vt peatükk 2) väga tähtis, siis Tõlkestandardis (2007) on selgelt välja öeldud, et toimetaja on tõlkijast erinev isik.

Pikaajalise toimetajakogemusega intervjuueeritav Valli Voor (e-postitsi intervjuu 2012) tõi oma vastuses küsimusele toimetaja tööülesannete kohta välja, et ükski omadus üksi ja omaette ei anna hea toimetaja garantiid. Näiteks iga alpinist on nii otseses kui ka kaudses mõttes väga laia silmaringiga, aga igast alpinistist head toimetajat ei saa. Lai silmaring on üks hea toimetaja eeldusi. Kahtlemata saadakse traktori tööpõhimõttest paremini aru siis, kui ollakse ise traktorit juhtinud. Sellistest kogemustest on kindlasti kasu nii traktori kui ka muude liikurmehhanismide kasutusjuhendite toimetamisel. Muidugi ei saa keegi peast teada absoluutselt kõiki fakte ja seoseid, aga mida laiem on toimetaja silmaring, seda kiiremini suudab ta uute asjadega oma teadmistepagasit täiendada ja seda vilunumalt suudab ta tekste toimetada. (Voor e-postitsi intervjuu 2012)

Tõlke toimetaja üheks ülesandeks on otsustada, kas ta hakkab tõlget üldse toimetama või mitte, sest võib juhtuda, et esitatud tekst on nii kehv, et selle uuesti tõlkimine võtaks vähem aega (T06). Sama põhimõtte toob välja ka Tõlkestandard - toimetaja pädevuses olevate soovitatavate parandusmeetmete hulka võib kuuluda ka uuesti tõlkimine. Ka Brian Mossopi järgi on toimetaja üheks ülesandeks määratlada, kas antud teksti toimetada ja kui

põhjalikult seda teha (Mossop 2007: 141). Põhjalikkuse adekvaatseks määramiseks aitaks täpne töökirjeldus, mis seletaks ära, millisel määral toimetamist antud tekst vajab (vt punkt 4.1).

Kui tõlke kvaliteet ei ole nii kehv, et seda uuesti tõlkida, siis näevad küsitlusele vastanud toimetajale ette järgnevaid ülesandeid: toimetaja peaks teksti toimetama – nii grammatiliselt, sidususelt kui ka vastavuse osas originaaltekstile (V28); üle kontrollima erialaspetsiifilise terminoloogia (olenevalt tekstist) (7 vastajat) ja muud võtmeväljendid, vajadusel konsulteerima asjatundjatega (V2, V20) ning arutama tõlkijaga (V20). Toimetaja teeb kindlaks, et ei ole jäetud ühtegi lauset või mõtet tõlkimata (V18) (nagu on kirjas ka Tõlkestandardis ja ETLi sisutoimetaja ülesannetes), parandab suurimad vastete erinevused, paneb tõlke vastavusse õigekirja normidega (V18, T11), parandab ära ebaloomingilisused, mis tõlkijal tekstiga subjektiivses suhtes olles võivad kahe silma vahele jääda (V23), kontrollib tõlkija tööd (V9, V26), veelgi enam, leiab üles tõlkija vead ja parandab need (V14) ning samuti kinnitab tõlkija valikuid või lükkab need ümber (V4) – seevastu tõlkija ülesandena on välja toodud, et ta kinnitab või lükkab ümber toimetaja parandused (V15). Toimetaja loeb tõlgitud teksti kõrvalseisja pilguga (V14), sõltuvalt kokkuleppes võrdleb kas kogu teksti algtekstiga või keskendub ainult sihtkeelele ja vaid kahtluse korral võrdleb algtekstiga (V14), mis on välja toodud ka Tõlkestandardis. Eelnevas lõigus on mainitud nii vastavuse kontrollimist (mis ei pruugi tähendada kogu teksti võrdlemist), kui ka seda, et kui tööülesanded näevad ette, siis võrdleb või ei võrdle originaaliga, ehk Eesti kontekstis kindlat reeglit ei ole, et toimetaja peab tõlget originaaliga võrdlema, seevastu 2. peatükis välja toodud Isabelle Roberti (2008) uurimuse põhjal Belgias enamasti loetakse toimetamisel teksti kokku neli korda (kaks korda originaali ja kaks korda tõlget – pt 2.2).

Olenemata sellest, kas originaaliga võrdlemine kuulub toimetaja tööülesannete hulka või mitte, ootavad küsitlusele vastajad, et toimetaja kohendab teksti ja silub konarused välja (T07), teeb teksti sujuvaks (V08), teeb teksti võimalikult loetavaks ja sisuliselt originaalile vastavaks (T03), eemaldab vasturääkivused ja parandab lause konstruktsioone (T03), eemaldab jäljed, mis reedavad, et tegu on tõlkega (nt halvast sõnastusest tingitud ähmane mõte, kulunud või tarbetud sõnad) (T07), kontrollib keelelist, terminoloogilist, stiililist ja sisulist õigsust (T17, T19) ning eemaldab sõnakordused, asendab võõrsõnad eestikeelsete terminitega, parandab grammatika- ja näpuvead, kontrollib kokku-lahkukirjutamist, suurt ja

väikest algustähte (T08), annab tõlgitud tekstile n-ö viimase lihvi (T14). Üleüldse võiks toimetaja kontrollida kõike, mis tekitab kahtlust, eriti erialaterminite kasutust, mida tõlkija ei pruugi teada (T08), siinkohal eeldatakse keeleteoimetajalt erialatoimetaja pädevust, mille erinevused on välja toodud 2. peatükis.

Teaduskirjanduses on toimetajal vaja tingimata kontrollida kõiki aastaarve, nimetusi, nimesid ja tsitaate ning muidugi ka kasutatud kirjanduse nimekirja ja viitamist, rääkimata õigekirjast ja sellest, et ta peaks olema suuteline muutma keelekasutuse sobivaks (T11).

Lisaks eelmainitule ootavad tõlkijad, et toimetaja oleks väga hea suhtleja, sest isekas suhtumine ja üleolev kommenteerimine mõjuvad halvasti tõlkija ja toimetaja suhetele (T16) ning et ta oleks oma soovitude esitamisel delikaatne ja neutraalne, sest toimetamine on koostöö autoriga, mitte tema eest töö ära tegemine (V16). Üks tähtsamaid asju, mida toimetaja peaks vältima ja mis tema autoriteedile laastavalt mõjub, on uue vea tekitamine (T16).

Valli Vooriga (e-postitsi intervjuu 2012) tehtud intervjuul põhinev info toimetajatöö kohta on toodud välja järgnevas lõigus. Tema sõnul on hea toimetaja järjekindel süsteemilooja, kelle kõige tähtsam ülesanne on alati kahelda. Mida kogenum toimetaja, seda täpsemalt ta tajub, milles on vaja kõige rohkem kahelda (ja seega, mida kõige põhjalikumalt kontrollida). Samuti, mida suuremad on toimetaja töökogemused, seda täiuslikumaks suudab ta tekstid toimetada. Grammatika on kergesti õpitav, stiil on harjutatav, kuid loogika ja seoste loomise oskus eeldab laia silmaringi ning täiustub alles aja ja kogemustega. Seda peab toimetaja treenima nii iseseisvalt uurimistööd tehes kui ka kolleegidega arutledes. Kujundite ja sobiva stiili valimine võib vahel väga kaua aega võtta, kuid iga sellise juurdlemisega teeb toimetaja tööd selle nimel, et edaspidi oleks ta läbimõtlemissel võrra rikkam ja saaks keskenduda juba hoopis muudele asjadele. Varasemad kogemused aitavad toimetajal oma tööd kiiremini teha, kuid kindlasti ei saa loota, et kogenud toimetaja suudab vähem kogenenuga võrreldes kümme või paarkümmend korda kiiremini toimetada. Samamoodi ei saa väita, et kogenud toimetaja käest tuleb tingimata kümme korda kvaliteetsem tekst kui mitte nii kogenud toimetajalt. Kuid kindlasti on kogenud toimetajal teada rohkem aspekte, mida ta toimetatavas tekstis eeskätt peab kontrollima, parandama ja ühtlustama.

Nii tõlkijate kui ka toimetajate tööülesannete loetelu on väga pikk ning paljuski sarnane, kuid on ka erinevusi, millele keskendub järgmine alapeatükk.

3.4 Tõlkija ja toimetaja tööülesannete erinevused

Tõlkija ja toimetaja tööülesannete kohta toodi välja, et neis on palju sarnasusi, millele lisaks toodi välja võimalike erinevuste kohta näiteks seda, et eksisteerib vastandus sisuline (tõlkija) versus keeleline (toimetaja) (T06). Toimetajal on distants algtekstist, mis aitab tal näpu- ja muud kirjavead ära parandada (V05), ning ka see eelis, et puudub antud teksti lugemisel nn silmamälu ja ta märkab neid vigu, mis tõlkijal on sisse jäänud (T16).

Veel toodi välja, et tõlkija ülesandeks on keskenduda lähtekeelele ja toimetajal sihtkeelele (V7), tõlkija ülesanne on pigem sisuline, mõtte edastamine, tema peab ju valdama kahte keelt, aga toimetaja võib olla ka lihtsalt ühe keele asjatundja (T08). T13 tõi välja, et „tõlkija töötab paralleelselt kahe tekstiga ning paratamatult sulanduvad nende keelte iseloomulikud jooned nii-öelda kokku (näiteks kantakse lähtekeele lausekonstruktsiooni üle sihtkeelde), kuid toimetaja peaks tõlget hindama eelkõige sihtkeele põhiselt ning püüdma toimetada seda nii, et tekst vastaks võimalikult hästi kriteeriumile „jätta mulje nagu see ongi algselt sihtkeeles kirjutatud”. ” (T13).

Küsitluse vastustest võis veel välja lugeda, et tõlke toimetaja kontrollib tõlkija töö korrektsust, kuid sisuline roll on ikkagi tõlkijal (V9). Arvati ka, et toimetaja vastutus on suurem, kuna ta peaks olema kompetentsem (V28), laiema silmaringiga ning ära parandama isegi sõnakasutuse, mis tol ajastul kasutusel ei olnud (V25) ja muid tõlkija eksimusi parandama, nt suurimad erinevused tõlke ja originaali vahel (V18). Toodi välja, et toimetaja ülesandeks ei ole tõlkida, vaid juba tõlgitud teksti kontrollida (V17). Peamine erinevus on süvenemise põhjalikkuses (V2). Toimetaja ülesandeks on teksti sisulist õigsust, täpsust ja terminoloogilist sobivust kontrollida (V2). Tekstid kannatavad sageli sõnasõnalisest tõlkest tingitud kohmakuse all, toimetajal tuleks loetavuse ja arusaadavuse parandamiseks teksti kohati ulatuslikult ümber sõnastada (V2). See omakorda nõuab süvenemist käsitletavasse valdkonda, selle terminoloogiasse, kõikide võimalike kättesaadavate allikate kasutamist ja vajaduse korral konsulteerimist eriala asjatundjatega (V2).

Lisaks eelpool toodud märksõnadele erinevuste kohta tõlkijate ja toimetajate tööülesannete kohta, tõi vastaja T06 tõi välja huvitava mõttekäigu: „Toimetaja ja tõlkija tööülesannete vahele on väga raske selget piiri tõmmata. Need, kes õpivad keeleteoimetajaks, peavad toimetama ka küsitava kvaliteediga tõlkeid. Kujutlegem ühte skaalat. Selle ühes otsas on tõlketekstid, mille lähtekeel ja valdkond on tõlkijale väga tuttavad. Teises otsas aga

tõlked, mille algkeeleks on näiteks suahiili ja valdkonnaks selline teema, millest keeleteoimetaja pole kuulnudki. Kui nüüd lähtuda sellest skaalast, siis mulle tundub, et sisulise ja keelelise võõruse puhul ei jäägi keeleteoimetajal muud üle kui usaldada tõlkija valikuid ning piirduda vaid keele toimetamisega, sest ta lihtsalt ei valda teisi tasandeid. Seevastu arusaadava teemaga ning tuttavast keelest esimese sõnaraamatusõna viisil tõlgitud sihttekst tekitab keeleteoimetajas väga palju kiusatusi. Kõige äärmuslikum neist on ilmselt kogu tekst uuesti tõlkida” (T06). Vastaja on välja toonud näite, kus pole muud võimalust ja keeleteoimetaja peab tõlkija valikuid usaldama, kuid kuna nii tõlkija kui ka toimetaja on (tavaliselt) tõlkeprotsessi lahutamatud osad, siis selline usaldus ja koostöö ei peaks olema erand, vaid reegel. Tõlkija ja toimetaja koostööd käsitleb täpsemalt järgmine peatükk.

Nõustun Valli Vooari arvamusega, et lai silmaring on toimetaja töös oluline (selle on välja toonud ka PACTE tööühm keelevälise oskuste all ning ka vastaja V25) ning silmaringi laiendamisega peaksid minu arvates nii tõlkijad kui ka toimetajad pidevalt tegelema ning see aitab ka tööde kvaliteeti parandada. Minu arvates on nii tõlkijad kui ka toimetajad väga multifunktsionaalsed inimesed, kelle ülesannete hulka kuuluvad rohkemal või vähemal määral ülalpool mainitud ülesanded ning mõlema ülesande täitmiseks tulevad kasuks lai silmaring, loogika, hea keeletaju ning kogemus (see nimekiri on muidugi pikem), kuid ei ole ühte kindlat omadust, mis teeb heaks tõlkijaks või toimetajaks ning on inimlik, et mõlemal poolel on puudusi, mistõttu olen veendunud, et koostöös saavutatakse parim tulemus, millele keskendub järgnev peatükk.

4. Tõlkijate ja toimetajate koostöö

Loengutes, tööl ning tõlkijate ja toimetajatega suheldes on tihtipeale teemaks olnud markantsed näited negatiivsest koostööst, tihtipeale siunatakse toimetajaid ning jääb mulje, et tõlkijate ja toimetajate vahelises suhtluses on suuri probleeme.

Tõlkijana on mul negatiivseid kogemusi toimetajatega, kus ma ei ole süstemaatilist tagasisidet ega parandusi nähtavalt tagasi saanud, samuti on esinenud olukordi, kus vaidlus toimetajaga on nii terav, et alles kolmas osapool pidi olukorra lahendama ja koostöötahe kaob ära (ja ometi olen ise erialalt ka toimetaja). Algaja tõlkijana tundsin nii tagasisidest kui ka tehtud parandustest väga palju puudust ja kui pidin toimetaja puudujääke ka täitma, siis sain lausa pahaseks. Samas olen ka kokku puutunud toimetajaga, kes täpselt ära põhjendas, millised lahendused ta tagasi lükkas ja miks ning ei tekkinud ühtegi arusaamatust. Toimetajana olen toimetanud kesiseid tekste ja tõlkeid ning olen tundnud seda tohutu suurt vastutust teksti keelelise poole eest, et kui kuskil on näiteks koma puudu (rääkimata suurematest apsakatest), siis keegi ei vaata tõlkija poole, et tema selle vastu eksis ning tundnud seda kiusatust muuta ka neid kohti, mis ilmtingimata vaja ei ole, aga kõla saaks ju palju parema.. Saamaks teada, millised on tõlkijate ja toimetajate vahelised suhtes, käsitletakse selles peatükis häid ja halbu kogemusi, tuuakse positiivseid ja negatiivseid näitesituatsioone ja –lauseid.

Küsitluse vastuste põhjal võib välja tuua, et tõlkijate ja toimetajate vaheliste suhete illustreerimiseks leidub nii positiivseid kui ka negatiivseid kogemusi, kuid kumbki pool ei ole ülekaalus. Samas negatiivseid näitelauseid toodi kolm korda rohkem välja kui positiivseid, mis võib olla tingitud asjaolust, et negatiivsed jäävad rohkem meelde ning üldiselt antakse positiivsete näidete kohta vähem tagasisidet (vt pt 5).

4.1 Erinevad kogemused tõlkija ja toimetaja omavaheliste suhetega seoses

Tõlkijate ja toimetajate omavaheliste suhete defineerimise kohta ei ole olemas käsiraamatut või muud allikat, millele viidata (T18). Tõlkijate ja toimetajate ülesandeid on proovitud kirja

panna Tõlkestandardis (2007), tõlkijate kohta ka Tõlkijate hartas (1994), kuid puudub ühtne arusaam, kuidas nad suhestuvad.

Küsitluse tulemuste põhjal ei esinenud ühte domineerivat arvamust kummagi äärmuse suhtes, negatiivseid kogemusi oli 14 vastajal, positiivseid kogemusi 13 vastajal, halbu suhteid pole olnud üheksa vastajal ja suhete puudumist märkis kuus vastajat. Antud peatüki väited ja näited põhinevad küsitluse vastustel.

Väite kohta, et tõlkijate ja toimetajate suhetes võib palju negatiivset olla, tõi Valli Voor (e-postitsi intervjuu 2012) välja, et tema kogemuse järgi oskavad parimatest parimad tõlkijad endale toimetajat paluda: „Ehkki neid peetakse nii headeks tõlkijateks, et võiks arvata, et nende tööd ei vaja toimetamist, siis nad ise on oma kogemuste varal õppinud, et toimetaja silm võib mõningaid asju hoopis teisiti näha ja toimetatud töö aitab ka tõlkija tööd veel paremas valguses näidata. Lisaks on sellised tõlkijad alati huvitatud toimetajalt saadavast tagasisidest, et ise edaspidi targem olla”. Tagasiside vajalikkust mainisid ka kõik küsitlusele vastanud, sellest täpsemalt alapunktis 5.1. Valli Voores (e-postitsi intervjuu 2012) kogemuse järgi põhineb tõlkija ja toimetaja ideaalsuhe vastastikusel austusel, usaldusel ja vastastikku arendaval koostööl. Nii tõlkija kui ka toimetaja peavad olema aruandevõimelised – oskama oma valikuid, otsuseid ja eelistusi põhjendada, viimane omadus aitab kindlasti ka nendevahelisi konflikte vähendada.

Tõlkebüroo töötajad toovad esile seda, et puudub igasugune koostöövõimalus toimetajaga. Otsesuhtlemise võimalus on sageli vaid kirjastustele tõlkimise puhul. Tõlkeuuriija (Stockholmi Ülikooli õppejõud, PhD) Alexander Künzli (2007) käsitluses liigub tõlkeprotsessis suhtlemine ja informatsioon järgmiselt: tellija → tõlkebüroo → tõlkija → tõlkebüroo → toimetaja → tõlkebüroo → tellija (Künzli 2007). Selgub, et tõlkija ja toimetaja vahel ei toimu otsest suhtlust nagu ka toimetaja ja tellija vahel. Sellest tuleneb mitu potentsiaalset ohukohta: näiteks võib toimetajal tekkida dilemma tellija (kes seab prioriteediks kiiruse, mitte kvaliteedi) ja enda väärtuste vahel (mis seab kvaliteedi ettepoole), otsese suhtlemise puudusel ei teki toimetajatel lojaalsust tõlkijate vastu, mistõttu ei teatata kõikidest vigadest (Künzli 2007). Nagu Künzli TAP (*Think-Aloud-Protocols*, valjustimõtlamise protokoll) uurimusest selgus, on austus tõlkija töö (erinevate tõlkelahenduste) vastu väga oluline, sest siis on tõenäosus väiksem, et hakatakse parandama mitte vajaduse vaid oma eelistuste põhjal. Samuti, kui toimetaja tajub, et ta läheb antud

austusega vastuollu, siis ta mõtleb oma tööülesanded ning sellest tulenevad paranduste põhjendused hästi läbi (Künzli 2007). Kui toimetaja tajub ära, et antud parandustega ei pruugi tõlkija nõustuda, siis saab ta sellekohase märkuse oma põhjendusega tõlkele lisada, mis omakorda aitab maandada potentsiaalseid konfliktiolukordi.

Lisaks teise töö muutmisest või parandamisest tekkivatele võimalikele konfliktidele võivad raskusi tekitada segased ootused tööülesannetele. Tihtipeale (Eesti kontekstis vähem) saavad tõlkijad kaasa briifi, kus on täpsem tööülesanne ära toodud - info stiili, tellija, sihtgrupi kohta. Toimetajad seevastu tavaliselt eraldi toimetaja briifi ei saa, heal juhul saadakse sama briif, mis tõlkijagi, kuid sealt ei selgu toimetamise määr (täielik või osaline) ega parameetrid, mida peaks kontrollima: sisu, keel ja stiil, vormindus. Künzli järgi võib spetsiaalse toimetaja briifi puudumine viia lisaprobleemideni toimetamises, näiteks kas tõlkija tunneb teemat paremini või mitte, kas tõlkija lahendusi võib usaldada või mitte – mainitud info puudus võib viia tõlkeprotsessi pikenemiseni, eriti kui makstakse ajaühiku, mitte tekstiühiku järgi (Künzli 2007). Eriti tuleks täpsem kirjeldus (millele keskenduda, toimetamise määr jne) kasuks kiirtööde puhul, mida nii tõlkijatel kui ka toimetajatel kindlasti ette tuleb.

Selge tööülesanne tagab kindlasti parema tulemuse nii tõlkimise kui ka toimetamise puhul ja ka tõlkijate ja toimetajate vahelistes suhetes. Toimetajatele ei piisa tõlkija briifist, vajalik on toimetajale koostatud briif, mis kirjeldab täpsed ootused tema suhtes.

4.2 Millal hinnatakse koostööd positiivseks ja millal negatiivseks?

Küsitluse vastuste põhjal hindavad tõlkijad koostööd positiivseks, kui toimetaja annab tagasisidet (V07, V24, V28, V29), nt keele- ja terminikasutuse kohta (V25), kui tõlkijal on midagi kahe silma vahele jäänud (V12). Algajale tõlkijale on väga positiivseks kogemuseks, kui toimetaja kopeerib tekstifaili lingid, kust leida kasulikku materjali, et oma teadmisi täiendada (V25) või annab muid kasulikke nõuandeid ja näpunäiteid (V06, V17), nt aitab üle saada keerulisest väljendusviisist ja liigsest lähtekeeletruudusest (V17). See on ka toimetajale kasulik, eriti juhul, kui sama tõlkijaga tehakse koostööd ka edaspidi. Parima tulemuse saab siis, kui tõlkija ja toimetaja vahel on mõistmis- ja koostöövalmidus (V02, V23) loomaks paremat teksti ning toimub sisuline arutelu (V06, V20), mis on hariv ja arendav (V20, V24), oma variante põhjendatakse, aga ei suruta peale (V27), vajalik on oskus oma puudujääke

tunnistada (V30) ning säilitada rahulik meel ja kriitikataluvus (V27). Tõlkijale meeldiks, kui toimetaja oleks mentor, kes õpetab/abistab tõlkijat (V13).

Veel toodi vastustes välja, et nii tõlkijad kui ka toimetajad peavad alati oskama oma lahendusi põhjendada, tõlkijad heidavad toimetajatele ette seda, kui parandatakse eelistuse, mitte põhjenduse alusel (V8, V13, V19, V26) ning lahendusi ei arutada (V7), kui tuleb toimetajale hakata tõestama asju, mida tõlkija on uurinud ja milles ta on täiesti kindel (V22) ning kui põhjendades eiratakse lahendust (V27). Tõlkijad pole rahul sellega, kui valesid kohti teksti sisus ei toimetata (V10, V22) või koguni valeks parandatakse (V22) ning tõlkijale heidetakse ette originaalist valesti aru saamist. Samas võib tõlkija olla palju vaeva näinud ning eri keelte terminite mittekattumisel leidnud lahenduse koostöös Eesti Keele Instituudiga (V30). Lisaks sisuvigade sissejätmisele on toimetaja töö suur puudujääk see, kui ta ei pea kinni eesti keele õigekirja reeglitest (V10, V13) või parandab tõlkija õigeid eestikeelseid lauseid halvemaks või valeks. Ühe näite puhul (V17) toimetab tõlkija teksti vigaseks ja kantseliitlikuks ega nõustunud kunagi tõlkija arvamusega.

Toimetaja ülesandeks on teksti ühtluse tagamine, eriti, kui on mitu tõlkijat, nt (V19) ei ühtlustanud toimetaja ühe juhtumi puhul raamatupealkirjade tõlkimist ja sidekriipsu kasutamist. Kahetsusväärsed on juhtumid, kus toimetaja arvestab sisuvea parandamist või kasutusjuhendi lokaliseerimist (Eesti seadustele vastavaks) originaalist kõrvalekalduks (V22) ning loeb selle tõlkija veaks. Toodi esile ka probleeme, kui toimetajal puudub koostöötahe ning peab oma arvamust ilmeksimatuks (V17), näiteks parandades käänamist, kus on kaks lubatud varianti ning teeb tõlkijale selle pärast etteheiteid.

Küsitluse põhjal hindavad tõlkijad koostööd toimetajaga negatiivseks juhtudel, kui ei saada tagasisidet (V7, V20, V25) või antakse edasi ainult positiivne, negatiivset räägitakse kolleegidele (V28), antakse liiga lühike aeg paranduste ülevaatamiseks ja sisseviimiseks (V19), puudub kontakt toimetajaga (V20) või liiga pedantse toimetaja iga sõna kontrollimise tõttu ei jõuta tööd õigeaegselt valmis (V11). Tähtajast üleminek jätab kehva mulje nii tõlkijast kui ka toimetajast, mis kinnitab veelkord koostöö olulisust.

Tõlkestandardi kvalifikatsiooni osa näeb ette tõlkijate ja toimetajate väga laialdast pädevust, mille järgi ülaltoodud vigu ei tohiks tekkida, eriti selliseid, kus toimetaja tekitab eesti keele vigu. Samas ei ole antud juhtumite kirjeldusel toodud konkreetseid näiteid,

mistõttu ei saa kontrollida, kas toimetaja tõesti tegi vea või oli see tõlkija subjektiivne arvamus ning vastupidi.

Eelnevalt toodi välja tõlkijate tähelepanekuid, seevastu toimetajatel kaob motivatsioon koostööd teha siis, kui tõlkija ei aktsepteeri muudatusi (V8). Koostöö ei ole väga meeldiv, kui teksti on tõlkinud valdkonnakauge inimene ning toimetaja peab seetõttu väga suure töö ära tegema (V30). Teoorias ei peaks keeleteoimetaja valdkonnaküsimusi parandama, sest see on valdkonnaeksperti pädevus. Kui seda tööd peab tegema keeleteoimetaja, kes ei ole ühtlasi valdkonnaekspert, peab ta enda teemaga kurssi viimiseks väga mahuka töö ära tegema. Tõlkestandardis (2007) ja mujal eristatakse toimetaja mõiste all erialatoimetajaid, aga tihtipeale oodatakse erialatoimetaja ülesannete täitmist keeleteoimetajalt, mis on vastuolus Tõlkestandardiga. Kui Tõlkestandardit (2007) ei jälgita ja keeleteoimetaja teeb nii erialatoimetamist kui ka korrektuuri jne, siis tuleks seda ka kirjalikult kuskil väljendada, sest see võib olla üks põhjuseid, miks tõlkebüroode kodulehtedel tähendab tõlke toimetamine erinevaid asju (näiteks, et ta peab või ei pea originaaliga võrdlema).

Tõlkijatel on raske töötada, kui ühe teksti tõlkimise protsessis osaleb liiga palju inimesi. Siis võib see tõlkimine kujuneda tõeliseks ristiretkeks pikkade vaidluste ja tõestamistega. Vastaja T03 kommenteeris, et ta pole kindel, kas selle tulemusena lõpptekst väga palju parem saaks, kui väiksema hulga inimeste osavõtul tehtuna. Sarnane kogemus oli Kirjastuses X: valiti kolm algajat tõlkijat (olin projektis üks tõlkijatest) ja ka toimetaja oli algaja, kes muude puuduste seas ei suutnud näiteks ühtlust tagada. Suurem osa parandusi tuli selgeks vaielda – minule kui tõlkijale oli ebameeldiv, kui ta ühte küsimust mitu korda tagasi saatis, kuigi olin lahendust põhjendanud. Toimetaja ei usaldanud minu lahendusi ja saatis sama küsimust lahendamiseks ka teistele tõlkijatele. Lisaks sellele pidin parandama küsimusi tekitanud kohti üle vaadates toimetaja poolt peale kuuajalist toimetamist tähele panemata jäänud näpu- ja komavigu. Sellised juhtumid võtavad tõlkijatelt tihtipeale ära tahtmise toimetajatega koostööd teha. Üksikud negatiivsed juhtumid ei tohiks kujundada arvamust kõikidest toimetajatest kui hooletutest ja mitteusaldavatest ega vähendada nende tähtsust tõlke toimetamise juures. Kuid sellist suhtumist on esinenud, näiteks V1 tõi välja, et kaheteistkümne aasta jooksul on olnud üks tõlkija, kes on talle pahaseid kirju kirjutanud, sõimates ühtlasi kõiki toimetajaid ning siis esitas kaebekirja ka kirjastajale.

V30 arvamuse kohaselt „on peaaegu igasuguse teksti puhul väga hea toimetaja teine tõlkija (kõige suurem tõenäosus, et tulemuseks on hea kompromiss ja n-ö üldtunnustatud tõlge, aga töö käigus tekib palju maitse üle vaidlemist), kindla tunde annab eesti filoloogist toimetaja, kõige mugavam ilukirjanduse toimetaja on kirjanik, kõige hullem toimetaja on lähtekeele filoloog, kes ise ei tõlgi”. Viimast väidet peaks teoorias aitama vältida Tõlkestandard (2007), mille kvalifikatsioon sätestab, et toimetajal peab olema tõlkimise kogemus, kuid kahjuks see ei vasta alati reaalsusele. Teise tõlkija toimetamise kasulikkust on välja toonud ka Mossop (2007) (vt pt 2), kuid kahjuks ei ole tavaliselt võimalik toimetajat valida ega tema tausta uurida, et teada saada, millised kogemused tal on. Täpsemalt käsitletakse tõlkijate ja toimetajate koostööd järgmises alapunktis.

4.3 Küsitluse vastustes esitatud näiteid tõlkijate ja toimetajate koostööst

Tavaliselt jäävad negatiivsed kogemused eredalt meelde ning talletuvad mälus pikaks ajaks. Erinevates loengutes on õppejõud esitanud toimetajatega seoses konkreetseid ebameeldivaid kogemusi. Nendele näidetele, ajakirjanduses loetule ja oma kogemusele põhinedes oli eeldus saada sellele küsimusele vastuseks palju teravaid, ilmekaid näiteid. Tagasisides mainiti muuhulgas, et küsimustiku täitmise hetkel seiku ei meenunud ning mõned tuttavad saatsid näiteid tagantjärele. Kuna küsimustik oli anonüümne, ei olnud võimalik kõikide vastajatega ühendust võtta, lisainfot andis foorumi vormi kasutamine.

Alljärgnevalt vaadeldakse vastajate näiteid tekkinud olukordadest, kus toimetatav tõlge või toimetaja parandus oli kuidagi eriti tähelepanuväärne heas või halvas mõttes, kusjuures positiivsetena märgiti ära 7 juhust, negatiivsete näidetena 20 lauset. Kokku esitas näitelause(id) ainult 12 küsitletut. Negatiivsed näited torkavad rohkem silma, mistõttu pööratakse neile rohkem tähelepanu. Negatiivseid näiteid toodi mõlemal suunal – tõlkijad tõid välja toimetajate ja toimetajad tõid välja tõlkijate puudujääke, mitte ei esinenud ühe poole n-ö laussüüdistamist. Positiivsete näidete osas tõid tõlkijad toimetajate kohta kuus näidet, aga toimetajad tõlkijate kohta ainult ühe näite. Mitu vastajat mainis tagasiside osas, et toimetajatelt oodatakse rohkem positiivseid kommentaare.

4.3.1 Positiivsed näited

Positiivse koostöö kohta toodi küsitluse vastustes välja näiteks seda, et toimetaja aitas keeleliselt parandada (mis teeb teksti ladusamaks) (V07) ning samuti seika, kus toimetaja oli parandanud lause mõtte selgemaks või tõsemaks – tõlkija oli valesti aru saanud või lause väga keerukalt sõnastanud (V19). Toodi välja, kui vajalik abimees võib toimetaja olla, aidates ka sisuvigu parandada ning vältida võimalikku olukorda, kus lausest saadakse valesti aru (V19). V23 tõi välja, et toimetaja julgustas teda väga pikki ja lohisevaid lähtetekstist ülekandunud lauseid lühemaks tegema ning koostöö oli meeldiv ka selle poolest, et toimetaja nägi materjaliga kõvasti vaeva. Toimetaja soovitusel aitasid tõlkijal areneda ning ise õppida oma keerulisi lauseid lühendama, mis kindlasti on parimaks õppetunniks igale (algajale) tõlkijale.

Näide hea toimetajaga koostööst oli V20-1, kus tõlkija ei leidnud head ja mitte liiga vulgaarset vastet ingliskeelsele väljendile *paint the town red*, toimetaja lahendus 'meri põlvini' oli ka tõlkija arvates väga hea. Keerulistes kohtades, kus tõlkija ei oska ennast eesti keeles päris täpselt väljendada, on kasuks toimetaja suured teadmised eesti keelest ja selle väljenditest.

V29 kogemused toimetajatega on olnud väga positiivsed, eriti kasulik on olnud võimalus toimetatud tekstiga tutvuda, et sellest õppida. Temal algaja tõlkijana vedas, kuna ta sai töötada koos professionaalsete toimetajatega, millest kindlasti oli palju kasu ning halbu kogemusi oma ettevõtte toimetajatega tal polegi olnud.

Toimetajal on tõlkijaga hea koostööd teha, kui tõlkija on leidnud väga häid vasteid või koguni originaalteksti paremaks tõlkinud (V01), samas toodi tagasiside osas välja, et positiivset tagasisidet tõlkija tööle on liiga vähe. Eelpool mainitud dokumentides, Tõlkijate hartas (1994) ega Tõlkestandardis (2007) pole kirjas, et tõlkija peaks toimetajaga koostööd tegema või toimetaja peaks tõlkijale tagasisidet andma. Kui muid allikaid ei ole, võiks Tõlkestandard seda reguleerida.

4.3.2 Negatiivsed näited

Alljärgnevalt käsitletakse negatiivseid näiteid küsitluse ja isikliku kogemuse põhjal. Eesti Jahimeeste Seltsi jaoks tõlkimisel oli vaidlus kogenud toimetajaga, kes terminist 'peibuti' oli

ilma tõlkijaga konsulteerimata teinud „termini” ’peibutis’. Toimetajale kahe sõna erinevust seletades (peibuti=pill, peibutis=kuju vms, mille juurde nt linde peibutatakse) sain vastuseks, et ÕSis ega seletavas sõnaraamatus selline vaste puudub ning peaksin kasutama kirjakeelt, mille normi alus on ÕS. Samuti toodi välja, et jahimeestel võib olla oma släng, nagu seda on kooliõpilastel, vangidel, punkaritel jne, kuid ajakirja trükitakse suures tiraazhis (muutmata kirjapilt) ja toimetusel on vastutus ka korrektse keelekasutuse osas, mille vastu ma tema arvates eksisin. Toimetaja ÕSil põhineva arvamuse kohaselt oli peibutise pikem vaste peibutusvahend ning ta soovitas, et kui jahimehed tahavad viia kirjakeelde sõna peibuti, siis on see täiesti võimalik, tuleb vaid täita teatud formaalsused, aga seni tuleb järgida kirjakeele normi. Konkreetsetes olukorras ei arvestanud toimetaja sisulist vahet ega sihtrühma. ÕS ei sisalda ega saagi sisaldada kõiki jahinduse (ega ükskõik millise muu eriala) termineid.

Referent-toimetaja eriala õpetades rõhutati, kui oluline on ÕSi reegleid järgida ning nt kantseliitsõna ’käesolev’ alati ära toimetada, samas olen ma tööl ja ülikoolis kogenud, et neid reegleid ei saa alati üks-ühele järgida, õigustekste toimetades ei tohi tihtipeale kantseliitlikke väljendeid parandada ning üldiselt tuleks konteksti ja sihtrühma arvestada.

Lisaks isiklikele näidetele tõid küsitlusele vastajad välja, et toimetajate tööd raskendab see, kui tõlkija on valesti tõlkinud või sisuliselt eksitavat otsetõlget teinud (V01). Ka kogenud tõlkijatel võib tulla ette tähelepanematusvigu (V05), kuid nendegi tagajärjed võivad tõsised olla, lause sisu võib muutuda vastupidiseks või arusaamatuks. Halvaks juhuseks hinnati, kui toimetaja parandab teksti valeks (V23) või ebatäpseks, nt brownie tähendab ’hellakest’, aga toimetaja oli selle gaidiks parandanud, mis on ebatäpne, sest gaidide organisatsioonis on erinevatel vanuseastmetel erinev nimi, hellake on 6–10-aastane gaid ja enne gaidiks saamist peab ta täiesti uue ja erineva vande andma, samuti jäi see parandus meelde, sest kõige lihtsamad internetisõnaraamatudki annavad õige vaste.

Veel arvati, et konteksti arvestamine on äärmiselt oluline, sest inglise keel on polüseemiline ning tõlkija võib valida vale tähenduse, näiteks merendustermin *heading line* oli tõlgitud ’pealkirjajoon’, kuigi tegemist on ’kursijoonega’ (V03). Samuti jätab tõlkijate keeletase soovida, valesti oli tõlgitud nt *every second Norwegian is a client of ...* nii: iga sekund saab keegi ... kliendiks (V05). Halb on olukord, kus lisaks lähtekeelele on tõlkija sihtkeele oskus kesine, raskematest konstruktsioonidest aru ei saada (V05), samuti kui esineb tõlke- ning kontekstivigu (V03). Väga hea tulemuse saamiseks peavad heal tasemel olema nii

tõlkija kui ka toimetaja (V15); seades võrdluseks ainukese dokumendi, kus tõlkijaid ja tõlke toimetajaid käsitletud on, võib märgata, et Tõlkestandard (2007) seab tõlkijatele ja toimetajatele sama kvalifikatsiooni. V03 kogemuse järgi on tulnud tihti parandada nn näpukaid või osa- ja täissihitise vigu, V01 on kokku puutunud ka tõlkijatega, kes on sisuliselt eksitavat otsetõlget teinud.

Tõlkijad tõid välja, et toimetaja teadmiste puudulikkus tingib valeparandusi: nt keemiatetermin *heavy ends* oli tõlgitud 'rasketeks lõppudeks' ja toimetaja parandas 'rasketeks saadusteks', tähendas tegelikult eesti keeles 'kõrgkeevaid fraktsioone' (V02). V11 oli korduvalt kogenud, et toimetaja ei teinud oma tööd ning trükist oleks ilmunud absurdsusi, näiteks: *boarding* tõlge 'pardaleminek', õige vaste antud kontekstis oleks olnud 'majutus'.

Näide toimetaja kesisest eesti keele oskusest vastajalt V18: tõlke toimetaja oli lauseosa „see on mitte ainult hea, vaid ka kasulik”, parandanud fraasiks „see ei ole mitte ainult hea, vaid ka kasulik” väites, et nii räägitakse, tõlkija viitas aga Keelenõule (V18). Võib ka juhtuda, et toimetaja parandab sõna 'kohv' sõnaks 'kohvi' (V22).

Sihtrühma arvestamise probleem oli V10-l: noorteentsüklopeedias toimetati 'kruisilaev' (*cruise ship*) 'matkelaevaks'. Tõlkija lisas kommentaariks, et see oli hea näide tõlkest, mis on küll ehk korrektne, aga täielikult eluvõõras, niisugune tõlge ei aita lugejal teksti mõista, vaid keskendub tema ümberkasvatamisele. Võib ka juhtuda, et keerulist konstruktsiooni paremaks tehes toimetab toimetaja sisu valeks, näiteks: „Paat oli vees, jahimees sees, valmis parti laskma”. Parandus: „Paat lamas vees!” (V25). T04 kogemuste hulgas oli selline juhus, kus ilukirjanduse tõlkimises tegid tõlkija ja toimetaja tihedat koostööd ning sobivaima sõnastuse otsimise käigus moondus lause tähendus sedavõrd, et sõnadega mängimise tuhinas ei pannud tõlkija ega toimetaja seda tähele. Toimetaja oli lõpuks lauses nii kinni, et keeldus sisuviga aktsepteerimast nii kaua, kuni tõlkija teda pärast vea märkamist veenis (T04).

Toimetajalt oodatakse ka trükivigade parandamist, aga on esinenud juhtumeid, kus toimetaja ütleb, et kõik on väga hästi, kuid trükist tulnud raamatusse on sisse jäänud isegi sellised trükivead nagu sead asemel saed (V23).

Üks vastaja (T04) tõi välja, et Eesti erinevatest piirkondadest pärit tõlkija ja toimetaja vahel võib tekkida vaidlusi ka nt sõnade see ja too kasutamise üle. Oleme harjunud, et Eestis

pole olulisi erinevusi sõnavaras ja on ühtne kirjakeel, aga tegelikult esineb ka selliseid vaidlusi.

Ühe markantse näite esitas soome päritolu tõlkija, kes tõlgib nii eesti keelest kui ka eesti keelde: tal oli paljude erialaterminitega töö, millele lihtsalt ei ole soomekeelset vastet olemas ning ta kasutas võõrkeelset terminit. Soomekeelne õigekirjakorrektor märkis kõik sellised sõnad ära. Klient vastas, et tegemist pole õige soome keelega, mida ta tõenäoliselt kõikidest punastest joontest arvas, sest toimetajat firma suurima tõenäosusega ei kasutanud. Tõlkija üritas leida vasteid nii palju kui võimalik (ka ise välja mõeldes) ning siis kirjutas punaste joontega sõnadele selgituse juurde (T08).

Esinenud on juhtumeid, kus eestlasest toimetaja targutab soome keelt emakeelena rääkiva tõlkija soomekeelse tõlke üle või vastupidi, soome keelt emakeelena rääkiv tõlkija peab toimetama eestlaste soome keelset tõlget, kus esineb elementaarseid keelevigu (T08).

Tõlkija töö täpsuse ja selle vajalikkuse kohta, et tõlkija ja toimetaja poleks sama inimene on õpetlik näide T20 juhtum, kus üliõpilane võttis ainet X riigi ajaloost ja ühiskonnast ning lugupeetud õppejõud oli mitmete aine õpikute tõlkija ja toimetaja ühes isikus. Eksamiks valmistudes avastas üliõpilane, et ühe teose aastaarvudes esines erinevusi isegi 20 aasta piires ning õppejõu teisi teoseid uurides selgus, et neis sisaldasid veelgi suurema erinevusega aastaarvud.

Oluline on, et tõlkija ja toimetaja oleksid erinevad isikud, mis on kirjas nii Tõlkestandardis (2007) kui ka Kirjaliku tõlke peadirektoraadi (2011) pakkumistingimustes. Samas Mossopi (2007) käsitus eristab nii seda, et teine tõlkija toimetab teksti, kui ka seda, et tõlkija ise peaks oma teksti kvaliteetselt toimetama. Olenemata sellest, kas tõlkija ise on toimetaja rollis või on selleks keegi teine, on teksti ülekäimine toimetamise eesmärgil väga oluline. Ise oma tõlget toimetades ei teki küll vaidlusi lahenduste üle, kuid siis võib ka rohkem vigu sisse jääda. Kuid kui toimetaja on erinev isik, siis on võimalik, et temaga ei jõuta kõiges üksmeelele ning kerkib küsimus, kelle sõna peale jääb. Mida sellises olukorras teha, käsitletakse järgnevas peatükis.

4.4 Mida siis teha, kui tõlkija ja toimetaja jäävadki eriarvamusele – kelle sõna peale jääb?

Olukorras, kus tõlkija ja toimetaja jäävadki eriarvamusele, tuleb otsustada ühe neist kasuks. Kuidas otsustada, seda ei sätesta Tõlkestandard ega ükski teine dokument.

Soome tõlkeuurija Nestori Siponkoski (2009) on uurinud seda, kui palju varasemad tõlked mõjutavad tänapäevast Shakespeare'i tõlkimist soome keelde ja ühe aspektina pööras ta tähelepanu ka tõlkija ja toimetaja vahelistele suhetele, täpsemalt sellele, kui mõjukas on toimetaja ja kui palju parandusi arvesse võetakse ehk kelle arvamus jääb peale. Tema näitel jälgis tõlkija 10-lehelise teksti 36st parandusest 17 ja eiras 19 ehk ligikaudu pooli. Antud näite põhjal ei saa arvamuse pealejäämist ei tõlkija ega toimetaja kasuks järeldada, kuid ta tõi välja ka selle, et konkreetse näite tulemus võis sõltuda tõlkija pikaajalisest kogemusest, mistõttu ta paljud toimetaja parandused tagasi lükkas, kuid arvas siiski, et muudel juhtudel oleks toimetaja arvamus kaalukam olnud. (Siponkoski 2009)

Tõlkestandardiga (2007) on üritatud mingit lahendusprotsessi kehtestada, kuid tundub, et see ei ole läbi läinud ning kogu asi sõltub konkreetsetest isikutest, mitte tööprotsessis ettenähtust. Vastajate arvamusel jagunesid seitsmeks: toodi välja, et õigus jääb tõlkijale, toimetajale, tõlkijale või toimetajale, kolmandale osapoolale (klient, spetsialist), kolmandale osapoolale või toimetajale, kolmandale osapoolale või tõlkijale või hoopis sellele, kellel on õigus. Kõige rohkem (12 korda) vastati, et tasuks kellegi kolmanda käest nõu küsida; võrdselt kümme korda vastati, et tõlkijale jääb õigus ja et olenevalt olukorrast keeleküsimumuste suhtes toimetajale ja sisu suhtes tõlkijale; toimetajale arvati õigus jäävat seitsmel korral; kolmel korda toodi välja, et sellele, kellel on õigus, kolmel korral vastati, et kolmanda inimese või toimetaja arvamus jääb peale (V03, V06, T08) ja üks kord, et mõjule jääb kolmanda osapoolale või tõlkija oma (V10).

Küsitluste vastuste põhjal võib välja tuua, et küsimustes, kelle sõna jääb konflikti tekkimise juhul peale ja kes on see kolmas osapool, kes võiks olukorra lahendada, puudub ühene arusaam. Järgnevad väited põhinevad küsitluse tulemustel ning neile järgnevad konkreetsed näiteid, mida vastajad välja tõid.

Enim vastati, et tuleks pöörduda kolmanda pädeva isiku poole, kuid arvamusi, kes see olla võiks, oli jällegi väga mitmeid. Kuuel korral arvati, et ekspert; viis vastajat küsiks

kliendi käest, neljal korral kolmanda isiku olemust ei täpsustatud, kaks vastajat küsiks teise toimetaja käest (T03, T18), üks tädi Maali (T03) või teise tõlkija (V4) käest. Näiteks toodi välja, et kui probleem on sisus, siis tuleks küsida erialainimeselt või spetsialistilt; kui probleem on selles, et tõlkija ei usalda keeleteoimetaja muudatust, siis tuleks küsida teistelt keeleteoimetajatelt (ja vajadusel tõlkijatelt) (T18). Tõlkestandardis on toodud, et teenuseosutaja sõlmib kliendiga kokkuleppe, mis võib hõlmata vaidluste lahendamist, aga see ei ole kokkuleppe kohustuslik osa, seega võivad tõlkija ja klient enne tööprotsessi alustamist leppida kokku, mida vaidluse puhul teha, kuid ei pruugi. Samas ei ole toodud Tõlkestandardis soovitusi või juhiseid, kelle sõna on kaalukam.

Kolmel korral (V04, V12, V13) vastati, et selle sõna jääb peale, kellel on õigus, kuid seda on väga raske hinnata, sest konfliktne olukord tekib ju siis, kui tõlkija ja toimetaja mõlemad on oma versiooni õigsuses kindlad ega taha sellest loobuda, siis on ikkagi vaja kedagi kolmandat, kes otsustaks, kummale jääb õigus või juhul kui üks pool eksib, siis oleks piisavalt pädev seda välja selgitama.

Kümme vastajat tõid välja, et sõna jääb tõlkijale ning illustreerimaks, kui palju erinevaid seisukohti ja argumente põhjenduseks toodi, tuuakse järgnevalt välja näiteid: tõlkijale jääb õigus kui sihtteksti autorile (V8, V9, V15), tõlkija vastutab tõlke eest (V10, V12, T04) ja tekstilise valiku eest (V12), tõlkijal peaks olema teemast ja tõlgitavast objektist parem ettekujutus (T10), kui toimetaja on tõlkija arvates teinud mõne mittevajaliku või lausa vale muudatuse, näiteks on originaalkeeles lause mõttest valesti aru saanud ja toimetaja pakutav muudatus muudaks lause sisu/mõtet, peaks peale jääma tõlkija sõna (V5), kui parandus väga vajalik pole, vaid lihtsalt vaieldakse, võiks jääda tõlkija arvamus peale (V11), aga kui on arukas ja täiesti mõistlikult põhjendatud aluspind, siis tundub, et tõlkijal on eesõigus (T10).

Küsitlusele vastanute meelest võiks tõlkijale jääda õigus sisu (V19, T05, T07, T15, T18), samuti vastete, lause mõtte (V18) ja stiili (V26) suhtes. Kui ühe või teise arvamuse eiramisel on aga otsene õige-vale tagajärg, siis lõpuks läheks ikkagi läbi tõlkija arvamus – olgu õige või vale (T10). Tõlkija õiguse väite kinnituseks võib viidata nt Tõlkijate hartale (1994), sest seal on välja toodud, et tõlkija vastutab teksti eest, millest võib järeldada, et kui tema otsustab, siis tema valikud jäävad peale. Samas, ainukeses dokumendis, kus on

proovitud tõlkijate ja toimetajate ülesandeid kirjeldada (Tõlkestandardis 2007), ei ole seda sätestatud.

Vastajad leidsid, et toimetajale peaks õigus jääma, kui tal on rohkem kogemusi (V11, V20, T15), kui kolmas osapool ei aita (V6) või talle peaks õigus jääma kui tõlkijast pädevamale isikule (V28). Samas jällegi on Tõlkestandardis (2007) nii tõlkijale kui ka toimetajale sama kvalifikatsioon ette nähtud. Arvati, et kindlasti jääb toimetajale õigus, kui ta on viimane, kes teksti loeb (V5, V14).

Kuus vastajat arvas, et toimetajale võiks jääda õigus, kui tegemist on keeleküsimumusega, nt õigekirja ja mõtteselguse küsimustes (V18), samuti faktiliselt tõestatavates eksimustes algteose sisu edastamise kohta (V26). Teised leidsid, et õigus peaks jääma erialatoimetajale, kui termineid on valesti kasutatud (eeldusel, et keele- või erialatoimetaja on selles aspektis pädevam kui tõlkija) (T15, T18, T19).

Kellele jääb viimane otsustusõigus, oleneb erinevates teguritest, milleks võivad olla näiteks tõlkija ja toimetaja vaheline võimusuhe (nt kogenud ja hinnatud toimetaja versus algaja tõlkija või vastupidine olukord), kummagi poole argumenteerimisoskus, iseloomuomadused, töökorraldus ja asjaolu, kas tekst läheb trükki toimetaja või tõlkija käest (T06). Rolli mängib ka see, kas toimetaja valdab lähtekeelt, kas tõlkija ja toimetaja vahel on usalduslik suhe, kas ollakse valmis vigu tunnistama (T07), millised on kogemused ning kellel on mõjusamad argumendid ja faktide tugi (T10). Samuti on võimalik, et sellises olukorras ei loe enam ametinimetus või pädevus, vaid lihtsalt see, kes saab paremini läbi ülemusega (või tellijaga) või kes oskab ennast rohkem kehtestada (T12).

Eraldi juhtum on tõlkebüroodes, kus peale jääb hoopis büroo omaniku sõna, ka siis, kui see erineb tõlkija ja toimetaja arvamusest (V22). Sellisele olukorrale vastava näitena toodi välja, et ilukirjanduse puhul jääb selle sõna peale, kes raamatu viimasena enda kätte saab (V22), ilukirjandusliku teksti tõlkimisel ei ole mingit sõltumatut instantsi, kes tõlke üle otsustaks. Seetõttu on kõrgeim instants justkui toimetaja, aga kui ta ei ole võimeline tajuma näiteks teksti rütmi ega saa aru selle edasiandmise vajadustest, siis pole tõlkijal midagi teha (T01). Kui toimetaja on kogenum, ei tohiks algaja tõlkija tema poolt pakutud lahendustest üle sõita (V30).

Üks vastaja arvas, et kui tõlkija ja toimetaja tunnevad eriala, teemat ja keelt sama hästi, siis ei tohiks selliseid eriarvamusi nii tihti tekkida, aga kui teine on mõnes asjas

pädevam, siis ei tohiks vaidlemiseks põhjust olla (T08). Selline olukord oleks küll ideaalne, kuid reaalsus on see, et ka kahe väga kogenud tõlkija ja toimetaja vahel võib tekkida konflikte ning kui üks on kogenum, ei tähenda see seda, et tal alati õigus on. Sageli lasevad algajad tõlkijad ennast sellest mõjutada ning ei jää oma lahendustele kindlaks.

Kui kokkuleppele ei jõuta, on võimalus see ära märkida. Ühe vastaja näites ei nõustunud kirjastus panema raamatu pealkirjaks tõlkija valikut. Kirjastus pani oma pealkirja, aga teose sissejuhatuses oli ära toodud fakt, et tõlkija polnud sellega nõus [Barry Hughart „Linnusild“]. Tõlkija ise leidis, et peaks leidma just lugeja jaoks parim lahenduse ja seda koostöös, kus mõlemad osapooled hindavad teise oskusi ja teadmisi (T06), koostöö tähtsust toodi küsitluse vastustes välja veel viiel korral.

Minu kogemuse ning küsitlusele vastajate vastuste põhjal puudub ühene arusaam tõlkijate ja toimetajate suhetest ja kuidas nad suhestuvad. Tõlkijate ja toimetajate suhted vajaksid rohkem käsitlemist ja oleks rohkem selgust, kui oleks näiteks nii tõlkija kui ka toimetaja briif (selgitab ära mõlema poole ülesanded) või näiteks hea tava, mis ütleb ära, et kogenud tõlkijate ja toimetajate puhul võiks keelelistes küsimustes õigus jääda toimetajale ja sisulistest küsimustes tõlkijale.

Tõlkijal on abimees olemas, kes teda keeleküsimuses (ja tihtipeale ka sisulistest ja tehnilistest jne küsimustes) abistab, kellel on distants tekstist ja oskab välja tuua neid puudusi, mida tõlkija oma tekstis ise ei näe. Ideaalis saab tõlkija toimetajalt ka tagasisidet ning saab sellest õppida ja areneda ning sellega ise paremaks tõlkijaks saada, mistõttu ma väga väärtustan toimetaja tööd tõlkija kõrval ning arvan, et toimetajate roll on praegu Eestis alaväärtustatud (ja mitte ainult rahalises mõttes) ning koostöö kahe poole vahel äärmiselt oluline, sest mõlema huvis on saada parim tulemus.

5. Tagasiside ja muud küsimused

Tagasiside on üks tegur, mille põhjal tõlkijad hindavad koostööd toimetajatega heaks või halvaks, nagu selgus eelmises peatükis väljatoodud küsitluse vastustest. Järgnev peatükk keskendubki sellele, kas tagasisidet on vaja ja kui, siis millist. Samuti tuuakse välja küsitlusest selgunud tähelepanekuid ja näiteid tõlkijate ja toimetajate kohta, uuritakse, kust pärineb vastajate teadmine eelnevate küsimuste teemal ning millistele allikatele vaidluse korral viidatakse.

5.1 Kas ja kui, siis millist tagasisidet peaks toimetaja tõlkijale andma?

Kõik vastajad tõid välja, et toimetaja peaks tõlkijale tagasisidet andma, see tähendab, et tagasiside on vajalik nii tõlkijate kui ka toimetajate arvates. Millist tagasisidet soovitakse ja millist mitte, on välja toodud allpool näidetena, kuid puudub ühtne arusaam. Ka alapeatüki esitatud väited põhinevad küsitluse vastustel. Tõlkijatele antavat tagasisidet on ühe osana oma magistritööst „Mida Eesti tõlkebürood tõlkijatelt ootavad ja mida neile pakuvad?” uurinud Reet Raidma (2009), kes keskendus küsimustele, kes ja kuidas annab tõlkijatele tagasisidet.

Küsitletud arvasid, et tõlkijale peaks tagasisidet andma toimetaja, ainult üks vastaja (T08) tõi välja, et tagasisidet on andnud ka klient (T08), kuid olenemata sellest, kes tagasisidet annab, peaks ta oskama seda teha (T07). Samadele tulemustele jõudis Reet Raidma (2009), kelle töös oli välja toodud, et ka projektijuht annab vahel tagasisidet. Ta järeldas, et on hea, kui keelelise külje suhtes annab tagasisidet toimetaja, sest siis saab tõlkija õppida, milliseid parandusi on professionaalne keeleinimene tema töös teinud, see on detailsem ja informatiivsem (Raidma 2009: 46). Küsitlusele vastajad leidsid, et tõlkijale antud tagasiside on tõlkijale oluline, et edaspidi tagasiside teemaks olevas tekstis tehtud vigu vältida ning paremaks tõlkijaks saada (V6, V10).

See, kas tagasiside on positiivne või negatiivne, oleneb töö kvaliteedist (V02) ning tõlkijad on avaldanud arvamust, et nad ootavad igasugust tagasisidet (V17), aga samas peab see olema põhjendatud (V03, V08, V14, V16) ning esitatud ironiseerimata ja vastuvõetaval kujul (T20). Tõlkijatele meeldiks, kui saaks positiivset tagasisidet (V29, T14), konkreetset tagasisidet näiteks heade tõlkelahenduste eest (T14) ning tagasiside peaks olema

tasakaalustatud (T10), mitte sisaldama ainult vigade väljatoomist või ainult ütlust, et kõik oli hästi (V11), sest see ei anna mingisugust informatsiooni. Konkreetsed näited aitaksid eriti algajate tõlkijate enesekindlust tõsta ning annaksid julgust tõlkida (T11), vastupidine kogemus võtab selle julguse ära. Kui antakse põhjendatult negatiivset tagasisidet, peab tõlkija oskama seda vastu võtta, mitte saatma sõimukirja toimetajale, siunates kõiki toimetajaid maailmas ning kaevates kliendile (V01). Tõlkijad ootavad, et keeleteimetaja viitaks delikaatselt ja selgitaks, mis ja miks on vale (V16) ning hea oleks, kui oleks võimalik viidata allikatele, millel selgitus põhineb (V3). Täpsemalt käsitleb võimalikke allikaid, millele viidata, alapeatükk 5.3.

Ideaalis oleks väga hea, kui saaks tagasisidet, kuid reaalsus on see, et tihtipeale jääb see suure töökoormuse ning ajaliste, tähtajaliste piirangute tõttu tegemata (V02). Kirjastuse X jaoks töötades saime tagasi parandused, mille kohta oli toimetajal küsimusi tekkinud, kuid mitte üleüldist toimetatud teksti ega tagasisidet toimetajalt ega projektijuhilt ning kuna see oli minu esimene tõlketöö kogemus, tundsin sellest suurt puudust.

Üheks suureks osaks tagasisidest, mida tõlkijad ootavad ning mida toimetajad annavad, on eesti keele reeglitega seonduv, selle asjaolu tõi välja enamik vastajatest. Tõlkijad ootavad tagasisidet näiteks järgmiste keelereeglite vastu eksimisel: läbivalt vale sõnakasutus või kui tegemist on väga jämeda veaga (V05), korduvate konstruktsioonivigade või kohmaka lauseehituse korral (V04), väärade vastete (V18), reksiooni või lauseehituse (V05), grammatikavigade, vale terminikasutuse, lausestusvigade, teksti ladususe (V07), korduvate keeleliste vigade, nt komakoht, kokku-lahku kirjutamise, samuti hooletusvigade puhul (V08).

Tähtis on välja tuua süstemaatilised ja raskemad vead (V14), eriti, kui laused või mõtted on jäänud tõlkimata (V18) või on tegemist sisulise parandusega – need tuleks alati tõlkijaga kooskõlastada või paluda puudujääk likvideerida (V09). Sellistele veatüüpidele tähelepanu juhtides aitab see tõlkijatel neid tulevikus vältida (V06, V29) ning toimetajatel on kergem, eriti siis, kui koostöö on pikemaajalisem või korduv. Kui toimetajal on tõlgitava teema või keelereeglite kohta pakkuda häid materjale, võiks ta neid ka tõlkijaga jagada (V24).

Tagasisidet võiks anda terminite kasutuse kohta, et tulevikus teaks õiget terminit kasutada (T09, T14, T18, T19). Vastaja T08 arvas, et tavaliselt tõlkijalt ei saa eeldada, et ta tunneb iga eriala termineid nii hästi, et teaks alati, millist kasutada. Samas oodatakse seda

keeletoiimetajalt, kuigi see on erialatoiimetaja pädevuses. V05 arvamuse järgi ei anna tagasiside asjalikku informatsiooni tõlkijatele iga juhusliku näpuvea ja konarliku sõnastuse kohta (V05) või erinevate tõlkevariantide kohta (V04), sest sel juhul võib olla tegemist maitseküsimusega, mitte tõlkija eksimusega (V04).

T07 tõi välja, et kahtlemata võiks toimetaja anda tõlkijale tagasisidet, aga kindlasti mitte stiilis sa-tegid-selles-tekstis-x-korda-y-viga. Tagasiside eesmärk pole näidata, kumb targem on. Seetõttu võiks sõna „viga” asemel kasutada sõnu stiilis „arenguvõimalused” vms. Tagasisidet tuleks anda nii osavalt, et tõlkijal jääks alles soov tõlkimisega edasi tegeleda (T07). Tõlkijad ei oota tagasisidet, mis on lahterdatud negatiivseks, kui esineb mõtlemise erinevusi, kus toimetaja on eelistanud teist sõnastust (T08) ehk parandus ei ole põhjendatud. Kui toimetaja on see, kes tõlke tellis ja tagasisideks on kommentaar, et tõlge oli hea, ei aita see tõlkijat kuidagi edasi. Abiks on vaid konkreetsed näited või tähelepanujuhtimised (T11).

V30 tõi välja, et toimetaja võiks tõlkijaga arutada nii tekstis esinenud vigu kui ka kahtlusi, sest on võimalik, et tõlkija ei olnud ise päris kindel või just vastupidi, on tal täpne põhjendus olemas. Parimad lahendused saadakse koos arutades ning on põhimõtteliste küsimuste puhul vajalik (V30). Ideaalsel juhul saavad tõlkija ja toimetaja kokku ja vaatavad parandused koos läbi ning saavad selle käigus oma valikuid/eelistusi põhjendada (V23). Kindlasti ei tohiks toimetaja oma parandusi autoritaarselt peale suruda, vaid kõige üle peaks omavahel arutlema, sest tegemist peaks olema meeskonnatööga ehk siis loomingulise dialoogiga (V01).

Toimetaja peaks tagama kõigi tehtud paranduste nähtavuse ja jälgitavuse, et tõlkija saaks neid aktsepteerida või vastu vaielda. Tõlkijatele on kasulik, kui saadetakse tagasi parandustega käsikiri (V22), märkustega (V23) või *track changes*iga (V17) tehtuna ning toimetaja meiliaadress, siis saab tõlkija ise oma parandusi näha või need sisse viia ning vajadusel toimetajaga konsulteerida (V22).

Lisaks neile tagasiside andmise viisidele tõi Reet Raidma (2009) oma magistritöös välja, et tagasisidet antakse järgnevatel viisidel:

Iga tõlkija kolm tööd saadetakse eksperdile, kes pöörab tähelepanu toimetaja märkustele ning kirjutab seejärel oma ekspertiisi; eesti keele vanemtoimetaja kontrollib ja analüüsib igal aastal pisteliselt põhiliste tõlkijate ja koostööpartnerite töid ning annab nende kohta tagasisidet, selle põhjal pannakse kokku

koolitusprogramm. Jooksvat tagasisidet saavad kõik tõlkijad; kaheetapiline tagasiside protsess, kus jooksvalt töö käigus annab toimetaja tagasisidet *messengeri* või e-posti teel, parandades väljaprintitud faile käsitsi kirjalikult ja andes suuliselt edaspidiseid soovitusi (stiili, terminoloogia, keelekasutuse osas). Pärast töö toimetamist tehakse võimalusel põhjalikum suuline analüüs, vabakutseliste jaoks korduvate vigade kirjalik analüüs ja antakse keelesoovitusi e-posti teel; eraldi baas, kuhu toimetaja toimetatud tööd üles laeb, mis tehakse omakorda tõlkijale tema vigade nägemiseks kättesaadavaks. (Raidma 2009: 48-49)

Tema töö põhines tõlkebüroode tegevusele ning nagu näha, on ka seal tagasiside andmiseks erinevaid võimalusi ja erinevat põhjalikkust, kuid tagasisidet ikkagi antakse.

Olukord tõlketurul on selline, et mõned tööandjad annavad tõlkijatele alati tagasisidet, isegi kui töös on väga palju vigu ning on ka selliseid, kes kunagi tagasisidet ei anna (T08). Toimetajatel on kogemuste kohaselt tulnud kokku puutuda tekstidega, kus on vaja teha nii palju parandusi, et kui need kõik oleks tekstis nähtavad, oleks kogu tekst nii kirju, et mitte midagi aru ei saaks (T03). Kahjuks on olnud tellijaid, kes pole huvitatud paranduste hilisemast ülevaatamisest, samas on ka neid olnud, kellele on parandused nähtavaks jäetud ning parandusi ühiselt arutatud (T03). Tekkida võib ka olukordi, kus teksti toimetajani jõudes on tähtajad ammu möödunud ning aruteluks lihtsalt ei ole aega (T03).

Lisaks veaparandustele võiks tagasiside kuuluda koostööfaasi, olla tööprotsessi üks osa (T07, T20). Näiteks teksti lugedes esile kerkinud küsitavused töötatakse koos läbi ja leitakse parimad lahendused (T07). T11 arvates on heaks eeskujuks teadusajakirjade süsteem, kus autor/tõlkija saadab oma artikli ära, siis loeb seda erialatoimetaja, seejärel keeleteoimetaja, siis läheb parandatud versioon autorile/tõlkijale tagasi ja tema omakorda saadab omaenda parandused või kommentaarid ning lõpuks, koostöös saabki valmis selline tekst, mida on meeldiv lugeda. Teadusajakirjades on toodud vaheetapina välja erialatoimetaja, kellega seonduvat problemaatikat on töö eelnevates peatükkides käsitletud.

T10 arvamus oli, et tõlke valmimine on omamoodi meistritöö, mis on meeskonnatöö ja tagab koostöö korral hea tulemuse. Toimetaja peaks tõlkijale andma tagasisidet, aga seletusi võiks jagada kindlasti ka vastupidises suunas. On oluline, et tagasisides ei nähtaks

niivõrd kriitikat kuivõrd võimalust edaspidi oma tööd paremini teha. Tagasiside andmine peaks olema tõlketoimetuse n-ö vaikimisi reegel (T10).

5.2 Kust pärineb su teadmine eelnevate küsimuste teemal?

Tõlkijate ja toimetajate omavaheliste suhete kohta (tõlkija ja toimetaja ülesanded ja nende erinevus, tagasiside andmine ja kellele jääb õigus vaidluse korral) ei leidu ühte kindlat kokkulepitut lahendusvarianti või allikat, millele viidata. Ülal mainitud küsimusega loodeti teada saada, millele tõlkijad ja toimetajad viitavad või toetuvad eelnevatele küsimustele vastates. 33 küsitletut vastas, et teadmised põhinevad oma kogemusel, ülikooliloengutele viitas kümme vastajat, viis vastust põhinesid raamatuteadmistel, erialakirjandusel, viis vastust siseveendumusel ja arvamusel, kuidas asjad peaksid olema ning kaks vastust põhinesid tuttavate tõlkijate arvamustel. Enamik küsitletutest viitas rohkem kui ühele allikale (nt kogemus ja ülikooliõpingud) ning kuus inimest ei vastanud antud küsimusele.

Nii tõlkijad kui ka toimetajad pöörduvad esimesena interneti poole, et täiendada oma teadmisi või infot otsida. Tõenäoliselt ei leia algaja tõlkija/toimetaja internetist pädevat vastust küsimusele, kellele jääb vastutus tõlke eest või kas tagasisidet peaks saama või mitte. Tõlkijad ja toimetajad peavad alati suutma oma lahendusi põhjendada ning heaks allikaks on alati viited erinevatele teatmeteostele ja sõnaraamatutele, kus kõik mustvalgelt kirjas, kui vastust ei leita, võib mõlemal poolel tekkida raskusi antud küsimustele vastamisega.

Vastajate taust ja kogemused olid väga erinevad, nende arvamuste hulgas ei olnud konsensust, ühte kindlat allikat, millele vastamisel oleks viidatud, ei olnud. Tõlkestandardile (2007), Tõlkijate hartale (1994) vms erialastele dokumentidele ei viidanud ükski vastaja. Enamik vastuseid põhines isiklikul töökogemusel. Eelpool nimetatud dokumentides sätestatud vastavad eriala puudutavad teadmised peaksid olema teada enne tõlkijana tööle asumist, et toimetajaga koostööd tehes oleks arusaam enda ja teise inimese töökohustustest ning õigustest, et vaidluse korral ei jääks peale selle inimese sõna, kes on tugevam.

5.2.1 Kogemus

Vastajate hulgas oli väga erineva taustaga tõlkijaid ja toimetajaid, nt tõlkija Euroopa Liidu institutsioonis (V8), üle 10-aastase kogemusega toimetaja (V14), 18-aastase kogemusega

tõlkija (V5), tõlkija kirjastustele Pegasus ja Varrak inglise keelest ning Pegasusle prantsuse ja itaalia keelest, samuti filmide ja telesaadete tõlkija (V20), Eesti Õigustõlke Keskuses ja Euroopa Keskpangas töötanud tõlkija (V3), aga ka alles tõlkijaks õppijad (V19, V24, V27). Kuna vastajate täpne taust ei ole antud töö seisukohalt määrava tähtsusega, ei peatuta sellel teemal pikemalt ja esitatakse illustreerimaks vastajate mitmekülgset tausta.

5.2.2 Ülikooliõpingud

Ülikoolis omandatud teadmisi mainis küsitluses kümme vastanut. V19 kirjutas kommentaariks, et küsitluses esitatud küsimusi pole koolis eriti käsitletud (V19). Tallinna Ülikoolis tõlkemagistri kursusel õppides on neid teemasid erinevate loengute raames mainitud, aga ühest arusaama ei ole tekkinud. Kogemuse toimetajaga koostööst sain praktika käigus ning seal tuli ette ka ootamatusi.

Täpsemalt toodi ülikoolis käsitletud ainetest välja Käsikirja toimetamine ja korrektuur (TÜ) (T03), Keeleline toimetamine ja korrektuur (TLÜ) (V27) ja Tõlketooria (V28). Ükski neist ainetest ei vasta küsimusele, mis on tõlkija ülesanded, kas ja missugune peaks olema tagasiside või kellele jääb õigus vaidluse korral ning TLÜ aine Keeleline toimetamine ja korrektuur käsitleb väga vähe teooriat.

Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke magistriainetes ei ole ette nähtud ainet Tõlkija elukutse, mille eesmärk on:

luua ülevaade tõlkija elukutsest, kohustustest ning õigustest, suhetest tööandjate, klientide ja kolleegidega Eestis ja välismaal; parandada üliõpilaste ettevalmistust ja läbilöögivõimet rahvusvahelisel tööturul tegutsemiseks. Tõlkija elukutse: kohustused, õigused, eetika. Keeleline toimetamine ja Tõlke toimetamine. Suhtlemine kliendiga ja teiste osapooltega. Tundub, et see vastaks just enamikele minu esitatud probleemsetele küsimustele ning enamgi veel, vastaks küsimustele, mida iga tõlkija peaks tõlketurule minnes teadma. (Kirjaliku tõlke õppekava 2011)

TLÜs käsitletakse mõneti tõlkija elukutse kohta käivat aines Kirjaliku tõlke alused, mille eesmärk on, et kursuse lõppedes peaksid tudengid olema võimelised tõlkima lihtsamaid (mitte väga erialaspetsiifilisi) tekste võõrkeelest eesti keelde ning vajadusel oma

tõlkevalikuid põhjendama, kuid aines pole mainitud midagi tõlkija elukutse ja sellealaste teadmiste kohta, kuigi neid osaliselt käsitletakse.

Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke magistriõppe juht Triin Pappel kommenteeris (erakirjavahetus 17.04.2012), et aine Tõlkija elukutse oli kunagi algusaastatel õppekavas kohustuslik aine, aga võeti üsna kiiresti maha. Ainesse kutsuti oma töö nüanssidest rääkima erinevaid tõlkimisega seotud inimesi.

Aine võeti õppekavast maha, sest:

- oli raske leida piisavalt atraktiivseid inimesi, kes oleksid katnud kogu semestri loengud ja seda igal õppeaastal,
- neis loengutes räägitu kattus paljuski teistes tõlketundides räägituga.

Triin Pappeli (erakirjavahetus 17.04.2012) sõnul on ta mõelnud selle aine taastamise peale õppekavas, aga mitte kohustusliku ainena lektorite leidmise keerukuse tõttu. Triin Pappeli (erakirjavahetus 17.04.2012) kommentaar oli: „Tõlkimise eetikas jm tõlkija elukutsega seonduvat sai väga palju käsitletud ka Kirjaliku tõlke alustes, samuti on külas käinud inimesi ELi institutsioonidest, Õigustõlkes on räägitud pikalt ja laialt vandetõlgi institutsioonist jne ning väga suur osa tõlkija elukutset puudutavat on õppekavas kaetud (sageli erinevate diskussioonide käigus), tuleb ainult kõrvad loengutes lahti hoida.”

Kui igal semestril ei leidu piisavalt palju esinejaid, siis oleks ehk võimalik ainet üle semestri lugeda, nii et esimene ja teine kursus saaksid ainet koos võtta. Diskussioonides räägitu ei jää alati meelde ning hiljem ei ole kuskilt kontrollida, millised nt need tõlkija õigused olid. Samas on olnud võimalik kuulamas käia erinevaid lektoreid ning tõepoolest on olnud võimalik endale huvipakkuvast tõlkimisega seotud teemast täpsemalt kuulda.

Suulistel tõlkidel seevastu on Tõlgi elukutse kohustuslike ainete seas, selle aine eesmärk on „luua ülevaade tõlgi elukutsest, kohustustest ning õigustest, suhetest tööandjate, klientide ja kolleegidega Eestis ja välismaal ning õpiväljundiks on, et üliõpilane on saanud ettevalmistuse tööturul tegutsemiseks” (Suulise tõlke õppekava 2011).

Aine Keeleline toimetamine ja korrektuur õpiväljund on: „Üliõpilane põhjendab teksti toimetamisel tehtud parandusi ning analüüsib neid, arvestab toimetajatöö eetilisi aspekte” (Referent-toimetaja õppekava 2011). Selle aines võiks ka käsitleda toimetaja elukutset, õigusi, kohustusi. Neid teemasid käsitletakse küll põgusalt erinevates erialalistes loengutes, nagu see on kirjaliku tõlke puhul, aga selgem arusaam saaks tekkida erialast, kui

sellele näiteks üks eraldi loeng ainekse pühendada. Tõlkijad ja toimetajad võtavad seda ainet koos ja (vähemalt 2009. a kursuse põhjal) ei käsitleta eraldi toimetamise ega toimetajate erinevaid liike, mis oleks väga kasulik. Kursuse jooksul omandatakse korrektuurimärkide kasutamise oskus ja saadakse elementaarne toimetamiskogemus, aga tõlkijatele oleks kasulik ka toimetajaametis täpsem taust, sest nagu küsitluse vastustes on välja toodud, nõuab toimetaja amet enamasti kui ortograafia tundmist.

TLÜs on aine Tõlke toimetamine, mis on ka tõlkijate vaatenurgast väga vajalik. 2008. a kursusel tuli iga nädal esitada tõlke toimetust, tagastatud tööle oli märgitud vead ehk tudeng pidi ise tagantjärele välja uurima, mis sa olid valesti teinud ja semestri lõpus esitati enam levinud vigade loetelu, mille järgi üritati oma semestri jooksul tehtud vigu liigitada. Vigade põhjendamine reeglitega on väga hariv ning kasulik tõlkijatele ning tulevikus on keelereeglite ja muu meenutamiseks selline materjal käepärast võtta. Seda ainet võiks tõlkijate jaoks eraldi lugeda, just rõhuga, millised on põhilised veatüübid, mida tõlkides tehakse ja millele oma tõlget üle lugedes tähelepanu pöörata.

Kui tõlkijatele ja ka toimetajatele ei õpetata väga täpselt, mis on nende õigused ja kohustused (samuti ei eksisteeri praktiliselt rakendatavaid dokumente, millele viidata), siis ongi võimalik neil kogemus ja teadmised koostöö kohta saada alles erialale tööle minnes. Kirjaliku tõlke õppekavas on Majandustõlge II semestripikkune tõlkeprojekt, kus üliõpilased jaotatakse rollidesse: projektijuht, tõlkija, toimetaja jne. Samamoodi on mitmes teises aines saanud osa tõlkijaks õppijaid toimetaja rolli võtta ja keele taustaga inimesena paluti mul alati toimetaja roll võtta, mistõttu ma ka ülikooli pikimast tõlkeprojekti kogemusest ilma jäin. Väga hea kogemuse sain, kuidas teistele tõlkijatele tagasisidet anda, ka siis, kui tõlge oli kehvasti tehtud. Aga kõigil tõlkijatel ei ole võimalik ka toimetaja rolli läbi mängida, et sellest erialast paremat aimu saada. Samas on ülikoolis magistritasemel Keeletoimetaja eriala, kelle toimetamiskogemused jäävad üldiselt näidistekstide tasemele. Üks võimalus võiks olla proovida erialade vahelist projekti teha, kus tõlkijad tõlgivad suuremamahulise töö (mitte u 1 lk pikkuseid, nagu kodutöödeks antakse) ja toimetajad toimetavad ning annavad tagasisidet tõlkijatele, vajadusel saavad paranduste üle arutleda ning tõlkija saab vastavalt sellele otsustada, milliseid arvestada ja milliseid mitte. Mõlema eriala üliõpilased saavad kätte reaalse kogemuse ning oskavad ka tulevikus paremini tööolukorras valmis olla. Idee edastas ka Kirjaliku tõlke õppekava juhile Triin Pappelile 2012. aasta kevadel.

Triin Pappel tõi ka välja, et antud valdkond (nii tõlkija kui ka toimetaja ülesanded ja nende suhestumine) on reguleerimata ning seda ei ole võimalik niimoodi ainetes lugeda (erakirjavahetus 17.04.2012). Olen täiesti nõus, et antud teemasid oleks aigena keeruline lugeda, eriti kui üldist konsensust pole ja kõigile ühtviisi sobivat lähenemist on raske paika panna, siis kuidas peaks saama seda õpetada. Ma arvan, et kui eraldi aigena pole võimalik seda käsitleda, siis mõne eriala aine raames võiks üks või kaks eraldi loengut sellele pühendada ja kasvõi nii, et selgitataksegi erinevaid arusaamasid ja antakse tudengitele võimalus selle teemaga süvendatumalt tegeleda ja selle üle arutleda ning mõtelda. Samas avaldan lootust, et ühel päeval on kindlale (praktiliselt rakendatavale) dokumendile või allikale viidata või mõnes aines tõlkijate ja toimetajate teema ka koos käsitletud.

5.3 Vaidluse puhul kasutatavaid allikad

Kui tekib tõlkija ja toimetaja vaheline eriarvamus, siis on hea seda põhjendada viitega konkreetsele allikale. Järgnevalt tuuakse küsitlusele vastanute poolt märgitud võimalikud säärasead allikad.

T08 arvamise kohaselt, kui probleemseks kohaks on õigekeelsusega seotud küsimused, tasub uurida Eesti ortograafiat, võõrsõnade leksikoni, õigekeelsussõnaraamatut, seletavat sõnaraamatut ja keeleajakirja „Oma keel” keelenõuande osa. Lahkarvamuste kohta erialakirjandusega seoses võib vaadata näiteks juriidilistest tekstidest Kaia Alasi „Ametniku keelekäsiraamat” (2003). Õigusaktide ja muude dokumentide koostaja abiline Helika Mäekivi „Kas Ostja, Müüja ja Leping või ostja, müüja ja leping?” (Õiguskeel 1, 2012) ja majandustekstidest Maire Raadik „Panganduskeel” (2005), Maire Raadik „Väikesed tarbetekstid. Käsiraamat” (2011) (T08).

Toimetaja elukutse ja ülesannete kohta soovitati uurida Marc Einsohn “Copyeditor's Handbook: A Guide for Book Publishing and Corporate Communications” (2000) (T06) ja Brian Mossopi “Revising and Editing for Translators” (2007) (T11), millele töös korduvalt viidatud on.

Tõlkimise ja eesti keele reeglite kohta osatakse küll allikaid leida, kuid vastati ka, et toimetamise kohta on materjal puudulik, nt on kasutatud materjale Tiit Hennoste „Uudise käsiraamatust”, kuid see pole päris see (T06). Toimetajaks õppijatele on soovitatav materjal

„Algajale keeleteimetajale”, aga seal on harjutused, mitte teooria. Tõlkijate ja toimetajate vahelistest probleemidest on kirjutatud ajakirjanduses (T06), mõned artiklid on välja toodud töö sissejuhatuses.

Tänapäeval on üheks esimeseks puudulike teadmiste täiendamise vahendiks internet, kuid seal leiduvad allikad võivad küsitava usaldatavusega olla, samas küsitud teemade kohta võib leida infot näiteks tõlkebüroode kodulehtedelt (T19) või raamatukogu andmebaasist otsides (T06). Interneti allikate puhul on näiteks see probleem, et otsingusõna (või –fraas) peab korrektne olema. Antud magistritöö ingliskeelsete allikate tõlke toimetamise jaoks materjale otsides proovisin kasutada nii *revising*, *reviser*, *editing* kui ka teisi märksõnu ning vahel võis ka märksõna *editing* all meie mõistes tõlke toimetamist leida jne, mis illustreerib veelkord vajadust ühtsete mõistete järele.

Küsitluse vastustes toodi välja, et kuna käsiraamatut toimetaja või tõlkija käitumisreeglite kohta pole, saab väga heaks ja tänuväärseks toimetajaks või tõlkijaks ainult läbi suure praktika (T18). Olemasolevad sellekohased allikad ei pruugi praktikaga kokku langeda (T13) ning nende asemel on loodetud leida abi lepingust (T06). Seal ei ole alati kõik detailselt kirjas (Tõlkestandardi (2007) järgi võib, aga ei pea olema), aga on võimalik, et vahel leiab sealt lahenduse probleemsetele olukordadele.

6. Järeldused

Lähtudes uuritud teooriatest ning küsitluse vastustest, selgus, et palju segadust on seoses tõlke toimetamise ja tõlkimise mõistega; samuti tõlkijate ja toimetajate tööülesannete defineerimisega – nii toimetajate arvamuse põhjal tõlkijate tööülesannete kohta kui ka vastupidi. Tõlkija ülesannete kohta toodi välja koguni 37 erinevat arusaama. Siit võib järeldada, kui vajalikud on mõlema poole tööülesannete selge määratlemine, (mida aitaks teha tõlkija briifi kõrval toimetaja briifi kasutusele võtmine). Need aitavad vältida võimalikke arusaamatusi. Erinevusi on ametlikes tõlkimisalastes dokumentides, mis võib olla üks põhjustest, miks need väga laialdaselt rakendust ei leia.

Küsitlusele vastas 50 inimest. Vastustest selgus, et puudub arusaam, millised on või peaksid olema tõlkijate ja toimetajate omavahelised suhted ja koostöö või mis alustel hinnatakse koostööd heaks või halvaks. Tagasiside kohta leidsid kõik vastajad, et toimetaja peaks tõlkijale tagasisidet andma ning toodi palju näiteid, millist tagasisidet oodatakse ja millist mitte.

Negatiivseid näitesituatsioone ja -lauseid märgati ja rõhutati rohkem kui positiivseid, mis võib olla tingitud asjaolust, et negatiivsest räägitakse rohkem ja need jäävad tugevamini meelde. Viimane asjaolu võib olla üks tegur, mis tekitab üldist muljet, et tõlkijate ja toimetajate suhetes ongi ületamatuid probleeme. Vastustest selgus ka, et ei ole ühist seisukohta, et tõlkijad arvavad, et toimetajatega on suhted ainult negatiivsed või ainult positiivsed, ega vastupidi – mõlemapoolseid näiteid toodi nii tõlkijad toimetajate kohta kui ka toimetajad tõlkijate kohta.

Üldtunnustatud lahendus-arusaam puudub ka küsimuste puhul, kellele jääb tõlkija ja toimetaja eriarvamuse korral õigus või kes on see kolmas osapool, kelle poole vaidluse puhul pöörduda. Üks võimalikke põhjuseid, miks ei olnud ühest arvamust, võib olla selles, et küsitluse vastajatel on erinevad kogemused, seetõttu esines mitmesuguseid vastuseid, kes vastutab tõlke eest; kui see küsimus oleks üheselt arusaadav, saaks selgemaks ka küsimus, kellele jääb õigus.

Teadmised tõlkijate, toimetajate, nende tööülesannete, kohustuste ja teiste küsimuste osas põhinesid peamiselt vastajate praktilistel, töö käigus tekkinud kogemustel, vähe oli nimetada konkreetseid kirjalikke allikaid, mida eeskujuks võtta ning ka ülikooli

loengutes käsitletu ei ole vastajate grupi hinnangul piisav.

Kokkuvõte

Magistritöö käsitles tõlget, selle toimetaja rolli ning sellega toimetajaid. Kirjanduse ülevaade analüüsis nii tõlkimise ja toimetamise kohta käivaid dokumente, raamatuid kui ka ajakirjanduses ilmunud seisukohavõtte. Lisaks sellele viidi läbi küsitlus tõlkijate ja toimetajate endi vaatenurga teada saamiseks ning et vaadata, kuidas nad omavahel suhtlevad ning selle temaatikaga suhestuvad. Toodi välja, et tõlkija ja toimetaja vahel on terve rida inimesi/institutsioone, kes tõlkega tegelevad - kirjastus, tõlkebüroo, tõlke tellija, projektijuht ja teised, kes võivad tõkestada tõlkija ja toimetaja vahelist suhtlust.

Magistritöös selgus, et puuduvad teoreetilised käsitlused tõlkijate ja toimetajate ülesannete ja kohustuste kohta, ka praktikute arvamused varieeruvad väga suurtes piirides. Vähesed standardid ja muud juhendmaterjalid on vastuolulised nii omavahel kui ka sisemiselt ning kokkuvõttes pole kunagi teada, mida „toimetamise” all täpselt silmas peetakse. Töö eesmärk sai täidetud ülevaatega tõlkijate ja toimetajate arvamustest enda ja teise töö kohta ning näidetega nende omavahelistest suhetest.

Tõlke toimetamist ning tõlkijate ja toimetajate omavahelisi suhteid tasuks kindlasti rohkem ja põhjalikumalt uurida ning sellealaseid teadustöid koostada. Toimetaja erialale oleks kasulik eriarvamuste teadvustamine (mida käesolev töö teeb). Seega suhtuksid tõlkima ja toimetama asujad protsessi teadlikumalt ning oskaksid ka näiteks eraviisiliselt tööülesanded paika panna ning kokkuleppele jõuda. Samuti suureneks tagasiside küsijate ja andjate hulk, mis aitaks töölasele eneseharimisele kaasa. Kokkulepete sõlmimiseks kasutatav ühtsetel alustel koostatud raamdokument oleks abiks nii tõlkijatele kui ka toimetajatele. Suuremate üldisemate dokumentide koostamine võtab kaua aega ja nende kasutamine jääb vastuolulisuse või muude põhjuste pärast tihtipeale kesiseks. Kõige kiirem lahendus probleemide vältimiseks oleks sisse seada toimetaja briifi kasutamine.

Kuigi selles magistritöös on tehtud märkimisväärne samm probleemi tõstatamisel ja analüüsimisel, vajab antud teemaga tegelemine jätkamist. Mida rohkem ma käesoleval teemal töötasin, seda rohkem tekkis ideid, mida selle raames võiks veel uurida, näiteks (nagu töös ka ära sai mainitud) ei ole Eestis uuritud, millal tõlketekste toimetatakse (kas ainult mõne kindla tekstiliigi puhul või toimetatakse alati kõiki liike ja kõikide tõlkijate omi), mitu korda toimetajad tõlget ja originaali loevad ning kas nad tõlget originaaliga üldse võrdlevad.

Kasutatud kirjandus

1. **Butcher, Judith 1992.** Copy-editing. 3., täiendatud trükk. Cambridge University Press: New York
2. **Eesti standard EVS-EN 15038: 2007.** (2007). Tõlketeenus. Nõuded teenusele. Eesti standardikeskus.
3. **Eesti Tõlkebüroode Liit.** (2012). http://www.etbl.ee/index.php/page_id/20 (27.03.2012).
4. **FIT** (1963, täiendatud 1994). The translator's charter. http://fit-ift.org/dedi303.nur4.host-h.net/index.php?frontend_action=display_compound_text_content&item_id=3367 (09.03.2012)
5. **Kirjaliku tõlke peadirektoraat 2011.** Kirjaliku tõlke tehnilised ja tugiteenused. Pakkumistingimused. http://www.europarl.europa.eu/tenders/2011/20110322/et_2011_eu_specifications.doc (15.04.2012)
6. **Kirjaliku tõlke õppekava 2011.** http://ois.tlu.ee/pls/portal/ois2.ois_public.main (15.04.2012)
7. **Kivirand, Liis 2013.** „Kuidas sõnastada head tava. Probleeme Eesti Tõlkemagistrite Liidu eetikakoodeksi koostamise juhtumi näitel”
8. **Künzli, Alexander 2007.** The ethical dimension of translation revision. An empirical study. Jostrans nr 8 http://www.jostrans.org/issue08/art_kunzli.php (20.04.2013)
9. **Marco, Josep 2010.** The terminology of translation. Epistemological, conceptual and intercultural problems and their social consequences. Target vol. 22 nr 2. 264-297 (20.04.2013)
10. **Martinez Meliz, N. Hurtado Albir, A. 2001.** Assessment in translation studies: research needs. META vol. 46. 272-287.
11. **Mossop, Brian 2007.** Revising and editing for translators. 2., täiendatud trükk. St. Jerome publishing: Manchester
12. **Pappel, Triin.** Isiklik kirjavahetus 17.04.2012
13. **Pihlak, Ants, Ly Krikk 2000.** Ingliseelsete tekstide tõlkimine. TPÜ kirjastus: Tallinn
14. **Raidma, Reet 2009.** Mida Eesti tõlkebürood tõlkijatelt ootavad ja mida neile pakuvad? Magistritöö
15. **Referent-toimetaja õppekava 2011.** http://ois.tlu.ee/pls/portal/ois2.ois_public.main

(15.04.2012)

16. **Robert, Isabel 2008.** "Translation Revision Procedures: An Explorative Study"
<http://www2.arts.kuleuven.be/info/bestanden-div/Robert.pdf> (10.04.2013)
17. **Steiner, George 2008.** Valik esseid. Loomingu raamatukogu: Tallinn
18. **Suulise tõlke õppekava 2011.** http://ois.tlu.ee/pls/portal/ois2.ois_public.main (15.04.2012)
19. **Siponkoski, Nestori 2009.** Translator versus Copyeditors: Reflections on Contemporary Finnish Shakespeare Translation
http://www.vakki.net/publications/2009/VAKKI2009_Siponkoski.pdf (20.04.2013)
20. **Voor, Valli.** E-postitsi intervjuu aprill 2012

Summary

Studies at the Tallinn University and publications in the media have given ground to the opinion that the quality of translations is poor and that revisers are one source of this problem. However, not many research papers have been written on this topic, e.g. Brian Mossop (2007), Alexander Künzli (2007) and Isabelle Robert (2008) have touched upon the subject. The main aim of this thesis “Revising a Translation: The Translator and Reviser” was to find out what the expectations of the revisers and translators to each others' work assignments are and, if possible, to determine the possible areas creating misunderstandings in their communication. It is the misunderstandings and false expectations that could lead to increasing errors in the final translated and edited product. The purpose was achieved by a qualitative questionnaire where both translators and revisers participated. In addition, Valli Voor, a translator and reviser with more than 30 years of experience, was interviewed.

50 revisers and translators answered the questionnaire, out of whom 30 responded to the questions via e-mail and 20 submitted their answers in an online forum specifically made for this purpose. The general view on the basis of the data collected was that there is no clear answer what the work assignments of translators or revisers are and what each of them expect from the other. Also, there was no clear agreement who should win in an argument between the reviser and the translator. One thing that all the respondents agreed on was that feedback from the reviser to the translator was essential for improving the situation. The documents (such as the European Quality Standard for Translation Service Providers 2006) that should regulate the relations between the revisers and translators do not do so in practice, which could be one of the problems for the confusion in this field. One solution that could help clarify the relations between the translators and revisers would be introducing the revisers' brief in addition to the translators' brief.

This thesis gives an overview of how the translators and editors see each other's roles in the translation and editing process and gives various examples about their relations. Nevertheless, further research is needed in this field to give more precise suggestion on how to improve the situation.